

DR. VOJAN RUS:

Verjetno izražam mišljenje vseh udeležencev razprave, ko od nje ne pričakujemo vseh teoretskih odgovorov na sodobna vprašanja slovenskega naroda, ampak le nekaj ugotovitev, kateri so danes naši najpomembnejši problemi in oblikovanje nekaj hipotez za njihovo teoretsko in praktično rešitev. Če uresničimo le en del tega, bomo v razpravi svoj cilj dosegli - da namreč spodbudimo teoretično misel na tem področju, ki je skoraj povsem zamrla, saj nimamo še nobenih zaokroženih socioloških, ekonomskih, politoloških in drugih raziskav o sedanji posebni strukturi in duhovnosti slovenske družbe in nobenih izdelanih konceptov o posebnostih našega bodočega nacionalnega razvoja.

DR. FRANCE ČERNE:

Najprej glede naslova "SLOVENSKI NAROD DANES". Mnenja sem namreč, da je razlika, ali govorimo o slovenskem narodu (v tem primeru se teže udeležujem takšne diskusije), ali pa tudi o slovenski nacionalni samoupravni skupnosti z vidika vseh njenih organizacijskih oblik, preko katerih le-ta živi - to konkretno pomeni, da se moramo srečati s problemi naše republike oziroma z razmerjem republike do zveze, z odnosom matične republike do zamejskih Slovencev ipd.

Če govorimo o slovenskem narodu danes, menim, da moramo dodati tudi včeraj in jutri. Ne moremo namreč uiti stvarnosti oziroma tendenci razvoja, ne da bi vedeli, kakšna je bila ta stvarnost pred vojno in po vojni in če nimamo pred očmi daljše perspektive razvoja slovenske nacionalne samoupravne skupnosti.

Ne glede na ti dve uvodni pripombi pričenjam pogovor z vprašanjem, kateri svetovni tokovi se odražajo in kako se odražajo v naši družbi, v kakšni meri je naša revolucionarna skupnost bila preveč zaprta oziroma ni dala odjeka na napredne tokove v svetu in, ali se nekatere zakonitosti, ki jih je Marx formuliral, v določeni meri reflektirajo tudi pri nas.

Naj spregovorim o prvem vprašanju, to je o stopnji razvitosti svetovnih proizvodjalnih sil v zahodnem svetu in v kolikšni meri Slovenija oziroma slovenski narod zaostaja za njimi; ali je temu vzrok v njegovi slabši ustvarjalni samobitnosti, ali pa je vzrok v tem, da smo v določeni meri morali v okviru zveze reševati nekatera vprašanja, predvsem gospodarska, za lastni hitri razvoj pa je zaradi tega zmanjkalo sredstev, časa, skratka možnosti, da smo morali marsikateri del narodnega dohodka investirati v druga področja.

Če kdo natančneje zasleduje znanstveni razvoj tj. razvoj produktivnih sil v svetu, če gleda bolj ali manj znanstvene prognoze o njihovem nadaljnjem razvoju, potem vidi, da se ta svet danes spreminja na enem polu v razvito industrijsko družbo, na drugem polu pa se še niso pričele niti priprave za industrializacijo.

Napravimo projekcijo naraščanja narodnega dohodka v ponazoritev. Če bo le-ta v Ameriki znašal leta 2000 čez 10.000 dolarjev (to je minimalna projekcija, kajti že Japonci predvidevajo, da bodo leta 2000 uspeli producirati 16.000 dolarjev narodnega dohodka na enega prebivalca) in če z druge strani predvidevamo, da bo Kitajska takrat producirala kakšnih 310 dolarjev, Indija 270, pomeni, da se bo v naslednjih desetletjih razlika v ekonomskih pogojih med enim in drugim delom sveta večala. To pa z drugimi besedami pomeni, da se Marxov zakon splošne kapitalistične akumulacije potrjuje, samo ne več izolirano v posamezni državi, ampak na vsem svetu. To je zakon diferenciacije: na eni strani bogastvo, na drugi strani pa revščina materialnih dobrin, še vedno deluje z vso ostrino. Vprašam se, ali je ta zakon pri nas odpravljen, ali pa je nasprotno še živ tako v Jugoslaviji kot v Sloveniji. Pri tem ne mislim samo na regionalno razmestitev proizvodnih sredstev, ampak tudi na socialno strukturno diferenciacijo. To vprašanje ni obrobno, kajti na podlagi takšnega ali drugačnega bomo lahko potem razložili marsikatera gibanja in ideološka previranja.

Z druge strani vemo, da Marx tega zakona ni razumel samo kot zakon diferenciacije v materialnih dobrinah, ampak tudi v družbeno nacionalnem pomenu. Saj pravi, da delavski razred postaja z akumulacijo kapitala vse bolj moralno razvrednoten, siromašen v nematerialnih življenjskih pogojih.

Vprašujem se le, ali smo pri nas - in sedaj je vprašanje naslovljeno tudi na Marxa - kljub razvoju, zlasti v Sloveniji, uspeli preko kopičenja le materialnih dobrin (to je življenjskega standarda) zmanjšati razmak med razvojem materialnega in kulturno etičnega, mentalnega, biološkega blagostanja. Ali se le-ta ne večja?

Po mojem mnenju vsi podatki, ki sem jih zbiral in primerjal z Ameriko, kažejo, da se zelo hitro približujemo po številu negativnih posledic moderne civilizacije prehoda iz industrijske družbe v družbo množične potrošnje, z vsemi tipičnimi fiziološkimi in duševnimi bolezenskimi nekulturnimi pojavi kot jih pozna zahod. Če sem primerjal število srčnih obolenj, obseg nervoze itd. se podatki približujejo že Ameriki. Če gledamo število prostitucije, kriminalnih dejanj, samomorov, ubojev itd., potem je Slovenija kar krepko zakoračila v tako imenovano etično-kulturno siromaštvo. Ravno tako, če gledamo pojav druge nekulture (npr. število strani t. i. plaže izdane na prebivalca) nasproti drugim kulturnim vrednotam, potem vidimo, da gre pri nas kar za zakonitost, da s kopičenjem materialnega blagostanja raste sorazmerno tudi število teh pojavov.

Sedaj pa se vprašam, ali smo mi za te negativne tendence in pojave imuni, ali smo dovolj storili, da jih ne bi bilo, ali pa jih ne vidimo? Zastavil bom celo sistemsko vprašanje: lahko se strinjamo z Marxovo ugotovitvijo, da se kolektivizem širi oziroma da se z razvojem proizvodnih sil širi racionalni kolektivizem. Zanj je bila že delniška družba prva oblika kolektivnega gospodarstva in ukinjanje zasebne lastnine, čeprav še vedno na kapitalistični osnovi. Toda s tem ni hotel reči, da je kapitalizem kot sistem odpravljen oziroma da so že odpravljeni kapitalistični odnosi, če managerji (direktorji) prevzamejo podjetje, namesto lastnikov, kapitalistov. Profitni interes, stari odnos človeka do človeka kot povnanjenje lastnega egocentričnega teženja itd. se še vedno ohranja.

Sedaj pa pogledimo v luči te ugotovitve našo družbo. Pri nas je šel ta formalni kolektivism gotovo globlje tudi s pravnega vidika. Vendar, če definiramo znanstveni socializem tudi kot racionalni humanizem, ki omogoča bolj znanstveno upravljanje proizvodnih sil, hkrati pa razvija konkretno odnose človeka do človeka globlje in globlje (kot povnanjenje človekovega bistva in bivanja), potem sem mnenja, da je ta problem pri nas še bolj odprt. Z vidika perspektive slovenskega naroda se moram vprašati, ali se kljub institucijam, ki smo jih razvili (zlasti samoupravljanje) ne zavedamo dovolj tega vprašanja, to se pravi, pobistvenje socializma z dejansko humanejšim, kulturnejšim odnosom človeka do človeka. Prav zaradi tega, ne vodi "bombardiranje" človeka z materialnimi dobrinami avtomatsko - zaradi samega izobilja dobrin - k novim odnosom. Kolikor mi je znano, je Marx to - zlasti v pismih - še posebej poudarjal. Marx in Engels sta resda poudarjala ekonomski faktor, toda le kot poslednji instanci odločujoč faktor, predvsem zaradi tega, ker sta se tedaj ostro borila proti idealistični filozofiji tedanjega časa. To je eden od razlogov, da nista toliko poudarjala vloge zavesti v razvijanju družbe. Še več, vsa teorija o neogibnem zlomu kapitalizma, ki se je razvila z Bernesteinovo kritiko Marxa itd., je pokazala, da Marx ni nikoli postavil teorije avtomatskega zloma kapitalizma, to je, da bodo proizvodne sile avtomatske pripeljale do novih družbenih odnosov. Nasprotno, v delavskem razredu, v njegovi zavesti je Marx videl poglavitni faktor te transformacije. Če te zavesti ni, potem po mojem mnenju tudi takšnega razvoja ne more biti. Kaj hočem s tem reči? Da bi morala biti z ekonomskim razvojem, s prehajanjem slovenskega naroda iz industrijske družbe v družbo z množično potrošnjo, in morda malo kasneje celo v poindustrijsko družbo, aktivno prisotna družbena zavest za transformacijo gospodarskih gibanj v naprednejše družbeno stanje.

DR. VLADIMIR KLEMENČIČ:

Dotaknil bi se navidez lokalnega elementa nacionalnega vprašanja: odnosa razvoja strukture prebivalstva in prestrukturiranja družbe nasploh. Nimamo ugotovljenih hitrih sprememb v socialni strukturi prebivalstva, ki so povezane s pomembnim vprašanjem izumiranja kmečkega prebivalstva in s popuščanjem emocionalne navezanosti na zemljo. Delež kmečkega prebivalstva se je v Sloveniji znižal na dobrih 20%. V skupini aktivnega prebivalstva, ki je staro od 20 do 40 let, je gotovo delež aktivnega kmečkega prebivalstva porazno nizek, precej pod 10%.

Nastaja vprašanje, zakaj se je delež kmečkega prebivalstva tako znižal in kakšne so širše nacionalne posledice tega pojava. Zemljiška posestna struktura v Sloveniji je tako neugodna, da ne daje osnov za racionalno tržno kmetijsko gospodarstvo. Kako te probleme reševati?

Kmetijstvo ima v Sloveniji izredno slabe naravne pogoje. Na drugi strani imamo veliko konkurenco drugih republik, ki imajo ugodnejše pogoje za razvoj modernega kmetijstva. V drugih republikah je kmečka delovna sila cenejša. Kmečka delovna sila iz Slovenije ima možnosti zaposlitve na boljše plačanem delu v inozemstvu. Prepletenost vseh teh dejavnikov na slovenskem prostoru povzroča odseljevanja in praznjenja

obsežnega dela slovenskega prostora ter koncentracijo prebivalstva na majhnem prostoru. Za slovensko nacionalno vprašanje je še posebej pomembno to zato, ker so obširna področja praznjenja obmejne pokrajine tako na avstrijski, madžarski, italijanski kot na hrvatski meji. O tem vprašanju je nujno več razpravljati, saj po merilih tržnega kmetijskega gospodarstva, ki v Evropi trenutno prevladujejo, slovenski prostor ne nudi pogojev za razvoj modernega kmetijstva.

Po sedanjih tendencah staranja prebivalstva na nekaterih hrbovitih področjih moramo pričakovati, da se bodo nekatera področja že v naslednjem desetletju razselila. Imamo področja, kjer znaša povprečna starost prebivalstva preko 50 let in lahko v kratkem pričakujemo popolno razselitev, popolno izpraznjenje. Prav zato se moramo vprašati, kaj je potrebno ukreniti, da bi ta obsežna področja ostala tudi v prihodnje naseljena.

DR. JANEZ JEROVŠEK:

Ob problemu, ki ga je načel tov. Klemenčič, se vprašujem, ali je dobro, da bi bila ta poročja praznjenja naseljena tudi če naseljenost ni ekonomsko rentabilna, če ni ekonomsko utemeljena.

DR. VLADIMIR KLEMENČIČ:

Jaz pa zastavljam vprašanje, ali smo v preučevanje tega problema vložili dovolj energije. Menim, da je napačno to, ker se prehitro zadovoljimo z mnenjem, da karkoli ni racionalno, ni ekonomično. Temeljno vprašanje je, če res ni ekonomično. Zdi se mi, da je ravno o tem, kaj bi bilo potrebno storiti in kakšne raziskave so potrebne, premalo diskusije, ki naj bi odgovorila na vprašanje, kakršno je bilo meni zastavljeno.

Zdi se mi, da so pri nas socialne vede sorazmerno slabo razvite in da pogosto prepuščamo kmetijstvo agrarnim tehnokratom. Kmetijsko sfero smo prepuščali zgolj agronomskim in političnim analizam. Če pogledamo svetovno literaturo, ki se ukvarja s kmetijstvom, pa v njej srečamo prispevke strokovnjakov različnih disciplin, agrarnih sociologov, agrarnih ekonomistov, agrarnih geografov itd. Ti se združujejo pri svojem delu tudi interdisciplinarno in interregionalno v svetovnem merilu. Čeprav so obmejna področja tudi področja, ki meje na sosednje dele zamejske Slovenije, puščamo ta nerazvita področja procesu razseljevanja in s tem vrzel v naselitvi etničnega ozemlja Slovenije. Nekatera, sicer zelo skromna opazovanja kažejo, da so področja onstran meje, ki so po prirodnih pogojih podobna našim, ekonomsko manj kritična. Prav zato si moramo postaviti vprašanje vzrokov praznjenja nekaterih predelov Slovenije. Malo preveč smo se navadili na kratkoročne ekonomske odločitve. Zdi se mi, da bi morali to vprašanje presojeti z analizo socialnih in političnih dejavnikov in ne nazadnje tudi glede

na položaj Slovenije v mednarodnem prostoru. Iz obmejnih področij Slovenije dela občasno onstran meje v Avstriji okoli 3000 ljudi, ki kot delavci niso registrirani, čeprav opravljajo najtežja in zdavju najbolj nevarna dela.

Naj vam povem nazoren primer. Če boste šli v poletnih mesecih, ko je več dela na polju in gradbeništvu, v jutranjih urah v Cmurek, boste lahko srečali več kot 600 ljudi, ki na mejnem prehodu na mostu čakajo na delo. Delodajalci izbirajo svojo delovno silo po zunanjem izgledu, tako kot se je godilo pred 100 leti slovenskim delavcem v Trstu ali v Gradcu in se godi še danes delavcem v nerazvitih azijskih in afriških deželah.

Te probleme jemljemo enostavno in jih vse premalo analiziramo. Pri njihovem odkrivanju in proučevanju je potrebno terensko proučevanje, ki zaradi specifičnih metod raziskovalnega dela zahteva poleg umskih tudi fizične napore. Na izvore uradnih statističnih podatkov se pri tem ne moremo nasloniti.

Probleme sem nakazal nekoliko nesistematično. Za njihovo preučevanje bomo morali pripraviti koncepte in metodologijo, ki bo upoštevala probleme našega specifičnega družbenega razvoja.

DR. VOJAN RUS:

Nekaj malega bom dodal k vprašanju tov. Jerovška, tako da bo lahko prof. Černe odgovoril obema hkrati.

Menim, da si nekateri izolirani ekonomiki nekako takole predstavljajo bodoči slovenski prostor: v nekaj mestih, v Ljubljani, Mariboru in še kje, bomo izbrali celotno slovensko prebivalstvo, ker je baje današnja disperzija v Sloveniji (veliko število ljudi se vozi na delo iz dežele v mesto) ekonomsko nerentabilna. Dejstvo pa je, da se danes na razvitem zahodu vozijo ljudje vsakodnevno celo na večje razdalje. Verjetno je taka hitra koncentracija, kot jo nekateri zamišljajo, celo manj ekonomična, ker bi morali zaradi nje ogromno vlagati v komunalne naprave, ker ne bi imeli dodatnega prehranjevanja in ker ne bi izkoristili možnosti naših tal, prostora, prirode.

DR. FRANCE ČERNE:

Tega vprašanja bi se dotaknil s stališča projekta razvoja Slovenije, ki ga delajo že več kot celo leto. V teh razpravah takšne teze skoraj ni ali vsaj jaz ne vem zanj oziroma je nisem zasledil. Nasprotno, je teza, da naj bi cela Slovenija postala eno samo mesto s takim gostim komunikacijskim omrežjem, da z njim rešimo vprašanje zlasti ekstenzije, težnje k privatizaciji in zasebnim hišam (ki je bila v Ameriki zlasti v 30. letih, toda tam iz drugih razlogov), tako da slovenske razdalje ne bodo pomenile več nobenega problema.

Problem je torej drugačen in mu pravimo problem tako imenovane "zelene Slovenije". S tega vidika pa sem mnenja, da smo v kritičnem položaju ne samo zaradi agrarne proizvodnje, ampak predvsem rekreacije, da smo prišli do iste točke, ko tudi že strokovnjaki ugotavljajo, da smo močno zastrupili tako vode kot gozdove.

Kje je rešitev. Tov. Klemenčič je omenil, da od kmetijstva živi v Sloveniji 20% ljudi. Če pogledamo naprej, smo na dobri poti, da bo kot v industrijski družbi (npr. kot v Ameriki), kmečkega prebivalstva morda 6-8%, v sekundarni dejavnosti pa morda za polnih 15%. Kar pomeni, da bo vprašanje zaposlitev ljudi vedno večje. Kje je rešitev? Rešitev je v tem, da kmet ne bo več preprosti preskrbovalec prebivalstva z živili, ampak da bo njegova dejavnost postala neke vrste kombinatorična dejavnost. Gre za to, ali smo, prvič, sploh izdelali koncept tega novega tipa kmeta, kjer bo terciarna dejavnost ozko povezana z materialno produkcijo, po drugi strani pa bo imel ta novi kmet vlogo ohranitve nekaterih vrednot (npr. kulturnih, da ne govorim o obrambnih itd.).

Če bi te prostore izpraznili, bi se vanje zagotovo naselili drugi. Po mojem je problem v odsotnosti vseh aspektov razvoja tega agrara, ki se mora seveda tudi sam kvalitativno spremeniti.

Tudi obrt (itd.) se bo spet "vračala", čeprav v novi kakovosti osebnih storitvenih dejavnosti, kot nam pripoveduje sodobna Amerika.

Drugo vprašanje je, ali je bil naš razvoj rezultat nekega nujnega toka, organski po vsebini, ali pa je bil pretežno rezultat neorganskih zunanjih posegov. Mislim, da to ni bil pretežno organski razvoj, da so se npr. ljudje odseljevali z vasi zaradi našega formiranega planskega sistema, ki je favoriziral industrijo itd. Zato se moramo vprašati, kakšna bo naslednja faza cikla migracije. Mi gledamo na ta proces danes zelo od strani. Želimo, da bi čim več ljudi ostalo v kmetijstvu, ker v industriji nimamo novih delovnih mest itd. Dejansko pa se ljudje odseljujejo v Zahodno Nemčijo ali drugam. Menim, da imajo ti migracijski pojavi svoje cikle, ki niso niti sinhronizirani z gospodarskim razvojem. Kolikor danes razumem, se na sami vrhni plasti že pojavlja ideja tako imenovanega "retour a la nature". Najbogatejši sloji že kupujejo zidanice, kmetije. Jutri se bo pojavil morda celo sloj upokojevcev z dobro pokojnino, ki bodo novepečeni kmetovalci (kot v Ameriki), le da ne vemo, kdo bo na teh kmetijah delal.

Še eno, kar je gotovo odgovor tov. Jerovšku. Mnenja sem, da ni nujno, da tržne zakonitosti vedno končno odločajo o strukturalnih spremembah. Imamo nekatere neekonomske vrednote, ki jih ne moremo izmeriti z dinarji, čeprav nam lahko pri valorizaciji kvalitet mnogo več pomenijo. Recimo vprašanje vloge misije, ki jo lahko kmečki živelj izvaja na mejah. Naj opozorim pri tem na Švico, ki danes gorske kmetije vzdržuje prosto na bazi subvencij zaradi regeneracijske in rekreacijske funkcije itd.

DR. VLADIMIR KLEMENČIČ:

Tov. Černe je odprl vprašanje socialne regionalne diferenciacije Slovenije, ki je povezana z razkrojem primarne ter oblikovanjem terciarne civilizacije. Mislim, da smo v Sloveniji, če drugo ne, vsaj na pragu tega procesa.

Mestno prebivalstvo se je že pričelo razseljevati na obrobja mest. Premožnejši sloji so si pa vsaj ponekod v agrarnih področjih praznjenja pričeli oblikovati svoja vikend

naselja. Tako je vsaj v nekaterih področjih pod vplivom ekonomsko premožnejših slojev prebivalstva ustavljen proces razseljevanja. Vprašanje je, kako te procese pospešiti v poročjih, kjer so zaradi staranja prebivalstva dosegla visoko stopnjo izumiranja. Zavedati se moramo, da bo naselitev izpraznjenih področij terjala večje napore, kot lahko terja kakršenkoli načrten poseg za obdržanje kontinuirane poselitve.

Kako postopati v tem prehodnem razdobju? Treba bo hitreje odkrivati in opredeljevati družbene ekonomske procese. Potrebno bo analizirati ter ugotoviti posamezne faze tega procesa in pri tem upoštevati, da je značaj teh procesov od področja do področja različen. Vprašati se moramo, kako preprečiti izpraznjenje tistih delov Slovenije, za katere so dani vsi pogoji gospodarskega razvoja že v sedajosti ali v bližnji bodočnosti.

DR. VOJAN RUS:

Položaj slovenskega naroda je danes kritičen.

Toda kritičen je na obrnjen način, kot je bil 1941. leta. Takrat je bilo naše bivanje ogroženo neposredno, toda imeli smo jasne pojme o svoji nacionalni situaciji in izhodu. V nasprotju s tem smo danes ogroženi neposredno in dolgoročno, jasnih pojmov o nacionalni situaciji in izhodu pa nimamo.

Zdi se mi, da so to nacionalno dezorientacijo povzročile tudi nekatere teoretske nejasnosti in metodološke enostranskosti. Gotovo ni brez koristi, da so se naše družbene vede razvile v tako imenovani mikroempirični smeri. Toda njihova velika pomanjkljivost, ki se močno občuti pri raziskovanju našega sodobnega nacionalnega položaja, političnega sistema in mednarodne politike, je zapuščenost makroanalize. Nimamo niti sociološke niti politološke makroanalize sprememb v celotni slovenski socialni strukturi in o njenem vplivu na našo nacionalno vsebino. Nismo raziskovali tistih sociološko-teoretskih presekov in pojmov - odnos slojevnega in etničnega sestava, zveza mednarodnih odnosov in nacionalnih vsebin - ki so tudi danes nujne predpostavke temeljite analize nacionalnega organizma. Prav tako nimamo analize o spremembah v menarodnih odnosih in zlasti še o položaju Slovencev v teh spremembah.

V našem prostoru, posebno v tako imenovanih publicističnih revijah so danes pogoste teze, da je slovenska enotnost samo še prazen mit, češ da zgineta, ker smo v fazi popolne notranje diferenciacije ter absolutne mednarodne intergracije, kar naj bi bilo edino napredno. Te teze so med tistimi teoretskimi enostranosuni, ki so že na začetku zavrle temeljito makroraziskovanje.

V nasprotju s tezo o popolnem pluralističnem razpadu slovenskega naroda pa je skoraj očitno, da v vsaki družbeni skupini - pa naj bo gangsterska družina ali nacija ali cerkev, naj bo velika ali mala - vedno obstaja relativna enotnost pluralizma in monolitnosti, vse dokler taka skupina je. Vsaka skupina ima neki objektivni interes, neki objektivni združujoč dejavnik, drugače sploh ne bi obstajala.

Zato mislim, da je - vse dokler slovenski ali katerikoli narod obstaja - povsem nemogoče, da je tak narod ali samo zbir različnih interesov ali povsem monolitna celota. Pač pa je važno, na kakšen način je naš narod danes različen ali enoten: kateri so na

primer danes tisti skupni objektivni interesi in procesi, ki nas kot skupnost istočasno ločijo in še vežejo - ne glede na to, ali so dobri ali zli. Druga stvar pa je ovrednotenje te različnosti in enotnosti: kakšna je s stališča občin ljudskih vrednost in kakšna naj bi bila v bodoče s stališča teh vrednost - za razliko od današnje.

Med enostranskosti, ki zavirajo raziskovanje sodobne slovenske nacije, spadajo tudi poenostavljene teze o svetovni integraciji, o vseobčem svetovnem odpiranju, o svetovnem odpiranju, o svetovnem tehnološkem zlivanju in tudi enostrane teze o internacionalizmu.

Povedal bi nekaj hipotez o tem.

Nekatere osnovne mednarodne konsante, ki so določale stoletja okvire slovenskega ljudstva in kasneje slovenske nacije, veljajo v glavnem še danes in bodo še zelo dolgo veljale. Smo in bomo, še dolgo mali narod, ki bo stalno ogrožen od ekonomske, številčne in vojne moči drugih večjih skupin. Povrh tega smo pa še na takem geografskem mestu, da smo in bomo še dolgo bolj ogroženi kot Norveška, Švedska ali Švica, ki niso na pomembnih geopolitičnih križiščih.

Zato smo in bomo še dolgo ostali narod, ki bo vedno posebno zainteresiran za prevlado naprednih družbenih sil v svetu, ker so le-te proti diktatu močnejših mednarodnih sil in nosilec mednarodne demokratizacije, ki je očitno edina možnost trajnejšega svobodnega dihanja in maneverskega prostora posebno za vsak mali narod, zlasti za tiste na geopolitičnih križiščih. Vsaka krepitev agresivnosti v svetu nam zmanjšuje ta življenjski prostor.

Bistveno pa se spreminjajo mednarodni odnosi, ki nas določajo, v tem, da je dinamika njihovih sprememb in nasprotij danes že kar divje napeta v primerjavi z napetostjo pred sto in tudi petdeset leti. Slovenci živimo na robu razvitih zahodnih dežel tako geografsko kot tudi po stopnji ekonomskega razvoja. Tempo gospodarsko-tehničnega razvoja v teh razvitih deželah pa je tak, da se ga večinoma ne zavedamo in da nas Slovence potiska v nevarnosti, da tu lahko zakasnimo kljub našemu velikemu napredku. Gospodarski in tudi izobrazbeni razvoj Zahoda je danes zelo hiter, brez večjih prekinitev v obliki ekonomskih kriz. Živimo pa geografsko in družbeno-politično tudi na robu Vzhoda. Tudi v vzhodnoevropskih državah je gospodarski in izobrazbeni razvoj razmeroma hiter.

Naslednja bistvena sprememba v tisočletni slovenski vsebini je v tem, da smo prešli iz statusa relativno nerazvite v status razvite dežele. Ta prehod vpliva na našo celotno strukturo, na vse sloje od inteligence do delavskega razreda, na socialno-politična in nacionalna pojmovanja vseh slojev - torej na celo nacionalno vsebino. Ena takih sestavin, ki je nastala šele sedaj in ima močan vpliv, je znano potrošništvo. Danes mnogi Slovenci ne glede na slojevne in svetovnonazorske razlike v svojem političnem in nacionalnem obnašanju nastopajo predvsem kot potrošniki in ne kot delovni ljudje, čeprav so delavci ali intelektualci. Vzrok je seveda ta, da smo danes dosegli takšno ekonomsko raven in standard, da se zdaj lahko obnašamo kot potrošniki.

Izhajajoč iz potrošniških vidikov često ocenjujemo mednarodne tokove in naš položaj takole: tista nacija, ki ima največje avtomobile, je sploh najboljša, vodi najboljšo mednarodno politiko, je mednarodni "kulturträger" in mi ji moramo slediti. S tem ne tako redki Slovenci že izgubljajo politični smisel za svoj še vedno tesnobni položaj malega in potencialno ogroženega naroda, ker postajajo slepi za to: so in ostanejo naši zavezniki vsi tisti - ne glede na to, ali so bogataši ali ne - ki zastopajo napredna

mednarodna stališča. Sem spadajo tudi številne nerazvite države. Tudi danes pa ogrožajo slovenski narod vsi, ki vnašajo sestavine nasilja v mednarodne odnose.

Primerjava našega današnjega potrošniškega stanja z nastankom in uveljavljanjem Slovencev kot nacije pokaže tudi, kakšne resne težave lahko nastanejo znotraj naše nacionalne skupnosti, s prevladovanjem potrošniške slepote.

Za Slovence je bila vse od Trubarja do 1941. leta - ob vsej politični, geografski in gospodarski razbitosti - značilna predvsem kulturna in dobrovoljna, nedržavna demokratična integracija (ki seveda nikoli ni bila izključna, popolna). Slovenci se nismo formirali kot "državni narod" (to pa velja za precejšnje število evropskih narodov), ampak so nas oblikovale predvsem kultura v širšem smislu in take ljudsko-demokratične organizacije, kot so se začele z narodnimi shodi okoli 1860. leta in kulminirale v OF ter z razširjeno mrežo dobrovoljnih kulturnih in družbenih organizacij, ki so bile prehod v moderno življenje in niso bile podrejene staremu kmečko-patriarhalnemu življenju. Ker smo kot nacija zgradili prevsem tako notranjo integracijo, je le-ta danes še posebej ogrožena zaradi potrošništva. Zaradi zabubljenosti in razcepljenosti vse več slovenskih družin ob privatnem televizorju, v lastnem avtomobilu in hiši se drobi tista kulturna in družbeno-demokratična zgradba, ki je vse do včeraj bila nosilec slovenske nacionalne zavesti. Vzporedno s tem pa zaradi birokratizma ter potrošniške in tržne atomizacije samoupravljanje še ni zraslo do tiste ravni, ki bo najpomembnejši temelj nove, višje nacionalne integracije.

Ni moč zanikati zgodovinskih pridobitev Slovencev po 1941. letu: združitve skoraj nas vseh pod eno streho, odstranitev trdnjav tujega kapitala in mednarodne reakcije, oblikovanje samostojne države in gospodarski skok. Te pridobitve še žive in so pomembne nacionalne možnosti za bodočnost. Toda lahko rjave in postopno razpadajo, če jih omejujejo in slabe obstoječe in dolgotrajne izrazite slabosti (zaostajanje socialistične demokracije, načinov političnega in gospodarskega vodenja, vodečih kadrov, šolstva in dela znanosti, morale in politične zavesti) in če jih ne oživljajo in nosijo v sebi jasni nacionalni cilji in živa dejavnost za njihovo uresničevanje. V tem smislu je razumeti uvodno hipotezo o novi nacionalni ogroženosti in krizi.

Zadevam torej ob isto vprašanje, na katerega je že odgovoril prof. Černe. Menim, da ni nikakršne absolutne nujnosti, da bi sodobni procesi potrošništva, privatizacije in atomizacije morali imeti tako velik obseg kot pri nas. Ti procesi so seveda nujni na prehodu iz nerazvite v razvito deželo, ki se odvija prav sedaj. Toda zaradi naših velikih "subjektivnih" napak, zaradi nezadostnega delovanja subjektivno-političnih sil so nam ti procesi pljusnili daleč preko nujnih meja.

Zdi se mi, da je dosti več možnosti za novo demokratično-politično integracijo (če bi razvili socialistično demokracijo na višji ravni), za novo kulturno in duhovno integracijo; to so že nakazali Černe, Klemenčič in drugi diskutanti.

Naše nacionalne težave so tudi v tem, da verjetno že dolgo nismo imeli tako nejasnih predstav, kot jih imamo danes o bistvenih nacionalnih problemih in ciljih. Res sta samoupravljanje in družbena reforma nekaj naprednega in življenjskega tudi za nas Slovence. Toda te obče težnje ne odkrivajo, kaj je specifično za sedanjí slovenski nacionalni položaj in kateri so sedanjí posebni slovenski nacionalni cilji, tisti cilji, ki so seveda sestavni del svetovnega in jugoslovanskega napredka, ki pa so po svojih oblikah, intenziteti in strukturi značilni prav za sodobno Slovenijo.

Značilen primer za te nejasnosti so že omenjene strani mednarodnega razvoja in notranjih sprememb Slovenije, pa tudi nejasnost, kaj nam danes nacionalno in socialno pomeni izobrazba in vzgoja. Slišimo izjave nekaterih, da izobrazba Slovencev ni vsebinsko vprašanje našega napredka, ampak da je lahko prav tako oblika napredka kot oblika konzervativnosti in reakcionarnosti. To je pa povsem zgrešeno. Političnega in socialnega bistva tega pojava pa ne vidijo tudi tisti, ki samo frazersko poudarjajo pomen izobraževanja.

Glede deleža ljudi s srednjo in visoko šolo v strukturi vseh zaposlenih smo Slovenci danes na zadnjem mestu v Jugoslaviji. Po uradnih podatkih je Slovenija marca leta 1967 imela med vsemi zaposlenimi le 16,2% s srednjo in visoko šolo in smo bili s tem procentom za vsemi republikami v Jugoslaviji. Kakšno veliko nacionalno zaostajanje v mednarodnih odnosih predstavlja teh 16% danes, po postajamo razvita dežela, kaže dejstvo, da imajo druge malo bolj razvite dežele med vsemi zaposlenimi že 30% in več ljudi s srednjo in visoko izobrazbo.

To ogromno zaostajanje je tudi bistvena rakasta rana na našem nacionalnem in socialnem telesu. Borba proti takemu zaostajanju v izobrazbi in vzgoji je med bistvenimi revolucionarnimi nalogami, je bistvena sestavina preporoda vseh slojev, ki želijo imeti vlogo v našem socialnem in nacionalnem napredku. Če slovenski delavski narod ne bo razumel za eno od svojih bistvenih revolucionarnih nalog, da se izobrazbeno in vzgojno preporodi tako, kot zahteva neposredna bodočnost, potem v integraciji in napredku slovenskega naroda več ne bo mogel imeti take vloge kot doslej. Če ne bo naša izobrazba krenila hitro naprej, bomo v tekmi s svetom vse bolj zaostajali, ne bomo mogli voditi politike relativne odprtosti in aktivnega sodelovanja, ampak bomo le provincialni privesek tega ali onega.

Zapostavljanje izobraževanja je precej oslabilo, popačilo in razcepilo naš nacionalni organizem in vse njegove ustvarjalne sile ter grozi, da zaostanemo v svetovni tekmi. Sestav študentov in rastoče slovenske inteligence je, kot nam je znano, socialno in regionalno močno enostran, saj vanjo ne doteka zadosti "sveže krvi" iz vseh slovenskih pokrajin in slojev. Zato je ona objektivno - po tem svojem sestavu - skoraj bolj proizvod razkroja in zaostajanja nacije kot dejavnik združevanja in rasti slovenske skupnosti.

Nazadnje naj omenim še odnos med sodobnim razvojem nacij in svetovno tehnološko integracijo in internacionalizmom. V nekaterih razlagah internacionalizma na Vzhodu kot v zahodni tezi o svetovni tehnološki integraciji se skrivajo večkrat napačni pojmi, ker nekateri internacionalizem razumejo kot popolno podrejanje ali likvidacijo nacij, svetovno tehnološko integracijo pa tudi kot hitro izginevanje nacij. Mislim, da za vse narode in tudi za nas Slovence velja, da se razvoj nacionalne individualnosti, bogatitev nacionalnega na eni ter internacionalizacijo in svetovna integracija na drugi strani ne izključujejo, ampak da se lahko dopolnjujejo.

Mislim, da se bodo nacije v svetu še naprej razvijale, če bo prišlo do globlje mednarodne integracije na demokratičen in ploden način, z odstranjevanjem dosedanjega mednarodnega nasilja in izkoriščanja. Svetovna integracija kapitalizma je bila zgrajena - in še obstaja - predvsem na tej osnovi, da je bila večina nacij prisiljena ukvarjati se z zelo ozko proizvodnjo. Večina nerazvitih dežel - ki so bile in so še največji del človeštva - je morala proizvajati za mednarodno menjavo samo eno ali dve surovini in se je samo s tem ter s svojo politično podrejenostjo vključevala v svetovno gospodarstvo in mednarodne odnose. V svetovno družbo, v združeno človeštvo pa ni

mogla vnašati niti svojih najboljših kulturnih dosežkov niti tistih gospodarskih proizvodov, za katere ima največ prirodnih in človeških možnosti. To pa delno velja tudi za razvite dežele.

Če pa bo v bodoče vključevanje posameznih nacij v svetovno družbo demokratično, se ne bo razvijalo v smeri tako enostavne in parazitske internacionalne ekonomije in državno-oblastniškega nasilja, pač pa v smislu vključevanja bolj diverzificiranega in razvitega nacionalnega življenja v celotno človeštvo. Tako bogato nacionalno življenje v dosedanjih mednarodnih odnosih - ki so bili ozko izkoriščevalski in nasilni, ozko ekonomski in ozko državni - ni moglo priti do izraza in tako povzdigniti internacionalizem in svetovno integracijo na višjo raven. Zato je izražanje in bogatitev kulturnih in ekonomskih individualnosti posameznih nacij pogoj za bogatejši internacionalizem.

Povsem je zmedeno pri nas ter pri drugih manjših ali gospodarsko zaostalih narodih razširjeno mnenje, da bo katerakoli sodobna nacija - razvita ali nerazvita - hitreje napredovala, če se bo nemočno prepustila svetovnemu tehnološkemu, kulturnemu in ostalemu "univerzalizmu", če se bo vanj utopila. Z mehanično-dogmatskim sprejemanjem tujih tehnoloških in drugih dosežkov ne bo uresničen niti optimalni napredek posamezne nacije niti celotnega človeštva. Optimalno je samo spajanje internacionalno-obče in nacionalno-specifične ustvarjalnosti, je samo tako nacionalno absorbiranje tujih dosežkov, ki je nacionalno ustvarjalno in ki je zato obenem tudi lastno razvijanje nacije, ne pa njeno utapljanje v svetovnem morju. Nacionalno in internacionalno je plodna le taka poraba tujih pridobitev, ki jih posamezna nacija naprej individualno razvija, tj. v skladu s svojimi specifičnimi prirodnimi in kulturnimi pogoji, v skladu s specifičnim mednarodnim geografsko-ekonomskim položajem in s posebnostjo nacionalnega prostora, v skladu s specifično delovno tradicijo (z delovnimi "komparativnimi prednostmi") in podobno. Očitno je za svet neplodna, za nas pa lahko usodna slepa poraba nekega tujega znanstveno-tehničnega dosežka (tehnika proizvodnje, arhitekture, "prostorskega planiranja" itd.), ki je predviden za povsem drugačne, na primer za ogromne in prirodno nerazčlenjene geografske in gospodarske prostore. Mesto veličine Maribora in posamezni koščki naše dežele so morda res za ameriške ali ruske širine in za njegovo prostorsko planiranje zanemarljiva velikost, za nas pa so bistven nacionalni položaj.

DR. JOŽE GORIČAR:

Tovariš Rus je v svoji diskusiji omenil potrebo po globalni analizi sodobnega dogajanja v slovenskem narodnem prostoru, se pravi po tako imenovani makrosociološki analizi tega dogajanja. V tem kratkem prispevku bom skušal nakazati dva ali tri elemente, ki jih je po mojem mnenju pri takšni makroanalizi potrebno upoštevati. To so elementi, ki niso nastali na naših tleh, marveč prihajajo od zunaj in imajo določen vpliv na dogajanje pri nas.

Prvi tak element je proces, ki ga nekateri zunaj imenujejo proces "mondializacije" kulture. Mislim, da mimo tega procesa ne moremo, kadar razmišljamo o slovenskem

narodu danes in o njegovem možnem razvoju in obstoju v bodočnosti. Mimo njega ne moremo že zaradi tega, ker je kultura med bistvenimi vzdrževalci, če ne sploh edini vzdrževalec naroda kot samostojnega pojava. Evropski narodi so začeli nastajati v dobi poštnih kočij. Procesi njihovega formiranja so se končali nekako v dobi prve industrijske revolucije, se pravi v dobi parnega stroja in lokomotive. V tej dobi se je pri evropskih zgodovinskih narodih začel pojavljati tudi že nacionalizem in se izživljati na mednacionalnih oz. mednarodnih relacijah.

Slovenski narod je začel nastajati nekoliko pozneje, šele v dobi prve industrijske revolucije in se niti ni mogel razviti v politični narod z lastno državnostjo, ne nazadnje tudi zaradi nacionalizmov svojih velikih sosedov. Perspektive zgodovinskega naroda so se nam odprle leta 1918, uresničile pa so se šele v letih 1941-1945, ko smo tudi Slovenci dobili svojo državnost. Vendar tudi to državnost določajo posebne okoliščine jugoslovanske federacije, ki je seveda spričo mednarodnega položaja, pa tudi spričo politične ureditve, za katero smo se odločili med revolucijo skupaj z ostalimi narodi Jugoslavije, edina realna možnost našega obstoja kot naroda.

Doba poštnih kočij in parnega stroja je že daleč za nami. Smo v času reaktivnih motorjev, medcelinskih raket. Ta pojav je navrgla znanstveno-tehnična revolucija. Ta je skupaj s sredstvi množičnega obveščanja najbolj dinamični element procesov, ki jih označujejo za procese "mondializacije" kulture. Tako označujejo procese, ki jih mi bolj poznamo pod imenom kulturna integracija sodobnega človeštva. Belgijski sociolog Henry Jean je o tem napisal tole: "Človeška vrsta se začenja prvič v zgodovini zavedati svoje enotnosti. Problemi, ki nastajajo s tem v zvezi, dobivajo smisel samo na ravnini takšne zavesti. Nič več na stopnji človeka kot abstrakcije, marveč na ravnini celotnega današnjega konkretnega človeštva".

Narod, kakorkoli je že velik, je takšen, kakor ga tradicionalno razumemo in pojmuje, vendarle tvorba izza časov poštnih kočij in parnih strojev. Reakcijski motorji in medcelinske rakete (žal tudi vodikova bomba) z vsem, kar je z njimi zvezano, prav gotovo povzročajo določene učinke tudi v biti tistih tvorb izza časov poštnih kočij in parnega stroja, ki jim pravimo narod.

Kako te okoliščine vplivajo na narodovo bit? To je seveda zelo kompleksno vprašanje. Menim pa, da ti vplivi nastopajo samo na enem področju. Zdi se mi namreč, da ima vse dogajanje, ki ga označujemo z izrazom znanstveno-tehnična revolucija in moderna komunikacijska sredstva, danes tak vpliv, da je vsak pomembnejši dogodek tako rekoč v trenutku posredovan zavestim več milijonov ljudi. Vse, naj se zgodi kjer koli na svetu, ima posledice za druge ljudi. Ekonomska odvisnost današnjega človeštva je očitna. Vsaka vojna, tudi čisto obrobna, sleherni resnejši pretres v svetu, zadeva varnost in svobodo vseh ljudi - vsaj potencialno. Vsi vemo, kaj se danes po svetu dogaja. Slika, glas, beseda vsakomur posredujejo vednost o tem, kako drugi živijo.

Torej imajo sredstva za množično obveščanje prav posebno pospevalno vlogo pri "mondializaciji" kulture. Danes odrašča že generacija, ki ima opravke s televizorjem pravzaprav, odkar se zaveda. Spričo tega pridemo do take ugotovitve: če je šola večini izmed nas pomenila poglavitno, čeprav ne edino okno v svet, prinaša šola mlajšim generacijam le majhne del njihovih intelektualnih pridobitev. Od njihovega otroštva naprej jih bombardirajo serije atomiziranih slik, glasov, v eni in isti minuti prihajajo od Kennedyjeve smrti k avtomobilski dirki ali kakšnemu folklornemu spektaklu. Temu bombardiranju razdrobljenega, nekategoriziranega in nehierarhiziranega znanja podlegajo. Ne poznajo pa ne analize ne sinteze.

Mlada generacija, ki jo to bombardiranje zajema v svoj vrtnec, bo jutri poglavitni demografski substrat tudi slovenskega naroda. Zaradi tega je več kot nujno začeti upoštevati vplive procesov, ki se razvijajo v sodobnem svetu in jim podlegamo vsi, najbolj pa mlade generacije. Računati moramo z njihovimi vplivi na notranjo podobo slovenskega naroda.

To sicer ni edina resnica, ki jo kaže upoštevati pri razmišljanju o slovenskem narodu, je pa gotovo ena izmed zelo pomembnih in močno učinkovitih silnic.

Drugi dejavnik, ki tudi vpliva na današnjo notranjo podobo naroda-dejavnik, o katerem je bilo govora pravzaprav že v sleherni dozdajšnji intervenciji v našem besedovanju - pa je razvoj potrošniške družbe. Ta razvoj se je očitvidno začel tudi že na Slovenskem.

Mislím, da lahko na podlagi neposrednega opažanja učinkov, ki jih ima proces nastajanja potrošniške družbe pri nas, postavimo hipotezo o obratnem sorazmerju med rastjo materialne in duhovne kulture. Hipoteza je: z naraščajočo usmerjenostjo k materialni kulturi pada v danem družbenem okolju zanimanje za duhovno kulturo. Sledi tega obratno sorazmernega procesa opažamo danes pri nas tako rekoč na vsakem koraku, vsepovsod, na vseh ravlinah našega družbenega življenja.

Ko sem prej v zvezi z integracijskimi procesi oziroma v zvezi s tako imenovano "mondializacijo" kulture govoril o kulturi, sem mislil na tisti sklop, ki zajema tako materialno kot duhovno ustvarjalnost in njene tvorbe. Obe sestavini tega kulturno-antropološkega sklopa pri posameznih narodih že dolgo izgubljata svoje izrazito nacionalne posebnosti, razlike, ki so bile na tem področju očitne nekoč, postopoma izginjajo. Ta proces je materialno kulturo zajel mnogo prej in intenzivneje kot duhovno. Zdi pa se, da so tudi le-to zadnjem času zajeli intenzivni izenačevalni procesi.

Ali smem v zvezi s tem postaviti hipotezo, da pomeni sodobno izenačevanje duhovnih kultur pri posameznih narodih hkrati tudi siromašenje njihovih nacionalnih kultur? Takšna hipoteza bi bila upravičena, kolikor pritegnemo ugotovitvi, da je narodova duhovna kultura njegov najznačilnejši produkt, hkrati pa poglavitni razločevalni znak njegove individualnosti nasproti drugim narodom. Samobitnost duhovnih kultur posameznih narodov, prav tako seveda tudi slovenskega naroda, je danes ogrožena z dveh strani. Z ene strani izničuje to samobitnost razvoj potrošniške družbe, z druge pa proces izenačevanja nacionalnih kultur v svetu. Vplivi z obeh strani vodijo, vsaj zaenkrat, k siromašenju specifično nacionalnih duhovnih kultur. In kaže, da je ravno to učinek tako imenovane "mondializacije" kulture.

Velja pa pripomniti, da je tudi razvoj potrošniške družbe sam po sebi svetovne, se pravi planetarne narave.

No, če bi po vsem tem postavili futurološko ali pa prognostično vprašanje, bi se glasilo nekako takole: kaj bi slovenskemu narodu v prihodnosti še ostalo od njegove svojske duhovne kulture spričo izenačevalnih in osiromašujočih procesov, o katerih sem govoril?

Odgovor na to vprašanje bi bil: slovenski jezik bo še zmeraj ostal najzlahtejši sad naše nacionalne kulture, do konca bo edini garant naše nacionalne samobitnosti in edini razločevalni znak nasproti drugim narodom. Nedavno tega je Jože Javoršek zapisal: "Pravzaprav sem le v materinem jeziku tak kot sem. Le materin jezik je jezik mojega duha, vse drugo je maškarada".

Nc bi rad, da bi kdo imel moje razmišljanje za nostalgično oziranje v minulosť. Daleč od tega procesi, ki sem jih omenil, so v našem svetu že lep čas objektivna

družbena dejstva, prav tako kakor posledice, ki jih povzročajo. Na nas je, da v skladu z njimi naravnamo našo družbeno in politično dejavnost.

DR. FRANCE ČERNE:

Z mnogimi vaši nazori se strinjam. Toda zadnji sklep o jeziku mi ni jasen. Ali mislite, da ni samobitnost slovenskega naroda in jezika tudi v procesu mondializacije zagotovila že zadostna materiala in institucionalna sredstva, ki bi omogočala ohranitev in čistost slovenskega naroda?

DR. JOŽE GORIČAR:

Ne gre toliko za čistost in za samobitnost ter za sredstva, ki bi bila potrebna, da to čistost in samobitnost slovenskega jezika dosežemo. Gre preprosto za obstoj slovenskega jezika kot specifičnega komunikacijskega sredstva enega naroda v sklopu komunikacijskih sredstev drugih narodov.

Ob zvezi med jezikom in nacionalno samobitnostjo sem mogoče nekoliko preveč poudaril samobitnost, ne da bi jo vezal na samobitnost narodove duhovne kulture. Namreč: v izenačevalnih procesih, ki se v sodobnem svetu nesporno odvijajo, postajajo vsebine duhovnih kultur modernega sveta druga drugi močno podobne. Vzemite ne le recimo znanstvena spoznanja ampak tudi tako specifično kulturno tvornost, kot je umetnost. Poglejte literaturo, likovno umetnost, gledališče na Slovenskem. Kaj je danes na tem področju naše družbene zavesti specifično slovenskega, če ne predvsem v prvi vrsti oblika, če hočete, način izražanja? Ravno pod vplivom tega dejstva sem poudaril velik in morda danes celo edini pomen nacionalnih jezikov za ohranjanje kulturne samobitnosti posameznih narodov. Vse drugo se izenačuje, s čemer pa ni rečeno, da mi samo sprejemamo.

Tudi slovenski narod kulturno ustvarja in bo zmeraj ustvarjal. Kolikor bodo njegove stvaritve res nove, originalne, bodo zelo hitro postale sestavni del svetovne kulture. Samo da bo Slovenec tisti, ki bo dognal te nove dosežke; o njih bo razmišljal in jih oblikoval v materinščini, to je v slovenskem jeziku.

Mislím, da je nacionalni jezik zelo pomemben. Kajti recimo pred 150 ali 200 leti so bile naše narodne noše, narodni običaji, kmečke ohceti in vse tisto, kar danes doživljamo kot turistični spektakel, razpoznavni znak naše nacionalne samobitnosti. Danes ni več tako. Nimamo več narodnih noš ne svojega stila kmečke hiše, stara slovenska kmečka arhitektura se izgublja. Namesto tega rastejo "škatlice", ki jih lahko vidite ali v Afriki ali v južni Ameriki ali pa v Kanadi. Ti znaki nacionalne samobitnosti se izgubljajo in - vsaj tako kot jaz gledam - edino jezik ostaja.

Ob besedi profesroja Goričarja bi zastavil nekaj vprašanj.

1. Ali bi vse današnje mendarodne procese morali označiti za procese svetovnega "izenačevanja"? Kjer so ti procesi dosegli višjo raven, bi bil morda bolji izraz mednarodno "sodelovanje". Tedaj bi ga razumeli v tistem smislu kot profesor Goričar, ko je govoril o originalnih nacionalnih prispevkih, ki se hitreje vključujejo v svetovni proces.

2. Ali se na svetu ne odvijajo kvalitativno zelo različni procesi omenjenega "izenačevanja" ali "sodelovanja"? Res je, da nekateri procesi izenačevanja potekajo v tem smislu, da prehaja en del vsebin mnogih narodov na skupno nižjo stopnjo potrošniške lažne kulture. Precejšen del Evrope sprejema na primer nižjo stopnjo ameriške zabavne glasbe, literature, filmov in drugega okusa. Bistveno različno od tega pa je tako živo mednarodno sodelovanje, v kakršno je na primer vključena slovenska grafika. Ta je poseben, originalen slovenski kulturni prispevek, ki pa se je sočasno verjetno bolj hitro in razsežno afirmiral v svetovnem prostoru kot katerikoli naš drugi kulturni dosežek. Pred sabo imamo torej dva procesa "mondializacije", toda po svojih smereh in rezultatih bistveno različna.

In še zadnje vprašanje: ali tako imenovana folklorna kultura ne more preiti v višjo, predelano in sodobno obliko? Ali je nujno njeno popolno uničenje? Vzemimo Skandinavijo - tam folkloro v predelani obliki še kako gojijo in vključujejo v sodobnost, je ne uničujejo. Ali ni uničevanje folklorne del parvenijskega primitivizma posameznih naših "modernizatorjev", ki mislijo, da bodo Slovenci lahko "moderni" le, če bodo pomedili "z vsem starim" na primitiven način.

DR. JOŽE GORIČAR:

Na kratko bom odgovoril le na nekaj teh vprašanj, na vsa pa najbrž niti ne bi mogel.

O alternativni izenačevanja - sodelovanje mislim, da ni kontradiktorna. Primarno je seveda sodelovanje, v procesu tega sodelovanja pa prihaja do izenačevanja. Sodelovanje omogočajo sodobna prometna in komunikacijska sredstva.

Glede različnih procesov izenačevanja v različnih družbah - ti so nesporno različni in se tudi različno razvijajo. Ne nazadnje tudi po kvantitavni plati. Nekatere družbe bolj podlegajo temu, čemur sem rekel izenačevanje, lahko pa bi poiskali ustrežnejši izraz.

Na koncu še glede jezika. Rusovo omembo slovenske grafike sem razumel tako, da so vendarle razen jezika tudi še druga področja samosvoje duhovne tvornosti, ki repreneztirajo slovensko nacionalnost. Nisem umetnostni zgodovinar niti likovnik in bo to, kar bom povedal, iz mojega čisto osebnega, amaterskega doživljanja slovenske grafike.

Namreč: prav gotovo bi bila zanimiva raziskava, kaj je v slovenski moderni grafiki tipično in specifično slovenskega, kaj je takšnega, kar tole grafiko nacionalno razločuje od drugih. Nesporno ima slovenska grafika danes izredno visoko mesto v svetovnem

merilu. Meni se zdi, da iz Miheličevih grafik vendarle še diha slovenska lirika, kaj pa je v grafikah Bernika, Hoze, Jakija takšnega, da bi jih kot slovensko grafiko razločevalo od grafik kakšnega drugega modernega slikarja? Tudi tu, kot na vseh drugih področjih, prihaja do procesov izenačevanja kulturnih stikov, okusov, prijemov in tako dalje. Meni se dopadejo Bernikove grafike, toda jaz v njih ničesar več tipično slovenskega ne vidim, kot vidim pri Miheličevi grafiki le še dih tipično slovenske liričnosti.

BOŽIDAR DEBENJAK

Nacionalnost in represija

Zakaj je dandanašnji toliko razprav o nacionalnosti in nacionalizmu? Gre mar za oživiljanje nečesa "predpotopnega", kar se bije s temeljno usmeritvijo "industrijske družbe" in je zato anahronizem?

Ko skušamo zajeti "duha časa", ne smemo pozabiti, da bržkone ni naključje, da je naš čas doba plime nacionalnih gibanj - in to nikakor ne samo v "tretjem svetu", temveč tudi na evropski celini in v Veliki Britaniji. Ni naključje, da se ta plima pojavlja prav sedaj, v trenutku svetovne integracije. Dokončuje se namreč tisto gibanje, ki se je v Evropi začelo z razkrojem Avstroogrske monarhije, z razpadom otomanskega imperija, z razpadnimi procesi v britanskem in vzporedno v francoskem imperiju, z osamosvojitvijo Irske, obnovo Poljske in odcepitvijo štirih držav od Rusije, od katerih je ena samostojna še danes. Dandanašnji imamo opravka z emancipatoričnimi gibanje Valežanov, Škotov, Bretoncev, Baskov, Kataloncev itn. Dalje ugotavljajo v Nemčiji, kakšne velike prednosti ima nemški federalizem pred francoskim unitarizmom - prednosti ne od enotnosti, ampak od kultiviranja vseh posebnosti: da niso kot Francija, kjer se je razbohotil center - Pariz, ki je izsesal vso Francijo in so spremenil v gluho prazno provinco, v kateri ni ničesar itd. itd. V vseh teh in drugih oblikah se transcendira tisto, kar je označevalo formiranje meščanskih nacij; ta proces transcendiranja prav tako označuje Evropo 20. stoletja kot integracija.

Ugotavljam tudi to: kot je bila v tridesetih letih točna Kardeljeva teza, da je rešitev nacionalnega vprašanja zatiranega naroda stvar revolucionarnega progressa, tako velja tudi dandanašnji, da vsa ta dogajanja niso porajanje nekakšnega predpotopnega kulturništva, temveč da se prav v tem transcendira tisto, kar je označevalo formiranje meščanskih nacij - formiranje represivnih vladajočih nacij. Na to dvojce ne smemo pozabiti.

Kako naj iz naših slovenskih diskusij, v katerih znova in znova nastopa teza o nujnem odmrtnju naroda in o svetovni integraciji, ki da to zahteva, razložimo pojav, da se je v Evropi naenkrat oglasilo toliko narodov, ki hočejo participirati na evropskem kulturnem življenju, narodov, ki so bili do kraja zatrti pod vladajočo meščansko kulturo?

To je prav nasprotna perspektiva od tiste, ki odseva v naših diskusijah, namreč, da smo pravzaprav majhni, kako bi bilo najbolje, da sami čimprej končamo s svojim obstojem, ker s svojo partikularnostjo samo oviramo procese svetovne integracije. Na srečo na našem posvetovanju takih tez ni bilo, v naši javnosti so bile pa že velikokrat izrečene. Nacionalno življenje je bojda luksus in ga je torej treba v imenu nekih ekonomskih procesov spraviti s sveta.

Razvoj 20. stoletja teče povsem drugače:

Francoska reforma, zaradi katere je odšel De Gaulle, je - kot vse tisto, za kar se zavzemajo veliki konsevativci 20. stoletja - nenavadna zmes reakcionarnih in revolucionirajočih tendenc. Med te druge spada ideja o decentralizaciji Francije, kakorkoli je bila polovična. Po vsebini se ujema z omenjenimi procesi prebujanja subkultur.

Da bi med slovaško vprašanje vsaj približno rešeno, je moralo priti do revolucionarne spremembe na Češkoslovaškem. Neostalinistična manipulacija je to dogajanje seveda zmaličila.

Slejkoprej ostaja nacionalno vprašanje eden od zanesljivih kazalcev za revolucionarnost socialnih sistemov, zakaj nacionalno vprašanje je po svojem bistvu vprašanje po represiji, po diskriminaciji; ne pojavlja se, kot so marksisti včasih zmotno mislili, predvsem ali celo izključno kot vprašanje po zaključenosti trga, marveč kot vprašanje po monopolu kot *tujem* monopolu - o vsem družbenem življenju. Nacionalno vprašanje se pojavlja samo kot vprašanje po represiji - po represiji manjšinskega, podvrženega naroda v vsem njegovem vsakdanjem življenju, v vsej njegovi kulturi.

Sistem gospostva je sploh, če uporabim kategorije, ki jih je izoblikovala "frankfurtska šola", mogoče vzdrževati le s predpostavko potrebe po zatiranju. Diskriminacija, zatiranje in uničenje so nujni spremljevalci represivne družbe sploh. Represivna ideologija jih legitimira in razglasi za "naravni tok stvari" (k temu se bom še povrnil). Kulture, ki sedaj stopajo izpod nekdanje represivne kulture večinskega naroda, nosijo prav zato v sebi elemente konkretne negacije obstoječega reda in so za revolucioniranje starega sveta bistvene in neopustljive.

Seveda velja za to diskriminacijo, da se ji je - vsaj pri evropskih narodih - individuum vedno lahko izmaknil. Posameznik se je preprosto razglasil za člana večinskega naroda - in s tem trenutkom je diskriminacija zanj odpadla. (tu ne upoštevamo cene, ki jo je tisti človek moral plačati za to). Dejstvo, da je individuum lahko odšel, hkrati pa nemožnost, da bi to pot ubral narod - to je pomembna tema za razmislek.

Marksistom se je včasih zdelo, da ta represija izvira iz strahu večinske buržoazije, da bo izgubila del trga, ker da so meje njenega jezika meje njenega trga. Takih motivacij seveda ne gre spregledovati, vendar pa bi jim težko priznali osrednjo vlogo. Bolj bistven bo motiv, ki sega v jedro sistem, v kulturo, ki vzdržuje obstoječi red. V ideologemih, ki so odor *specificus* te kulture, nam je iskati tiste globlje motivacije za nacionalno represijo.

Prva značilnost je, da meščanski način produkcije sam zahteva unifikacijo, serijo, velikoserijsko produkcijo - v ideološki samorefleksiji torej vsebuje isto tendenco: unificirati ljudi v enotne potrošniške serije (iz tega je izpeljana zahteva po unifikaciji jezika "iz praktičnih razlogov"). Ta unifikatorska tendenca, karakteristična za kapitalistično produkcijo in kapitalistično ideologijo, to je eden od glavnih ideoloških momentov v represiji podprivilegiranih nacionalnih skupnosti.

Bogastvo socialnih form, ki je prišlo do začetkov meščanskega veka, je meščanstvo čutilo za čisti nasledek fevdalizma in za tujo, čisto fevdalno pisanost - in storilo je vse, da bi jo čim bolj do kraja izkoreninilo - vse to v korist nove enoličnosti, ki naj bi ustrezala procesom v produkcijski bazi in s tem "naravi človeka".

Druga značilnost kapitalističnega socialnega reda je ideologija pravičnosti: vse podprivilegirane družbene plasti in grupacije so - pred očmi te ideologije - same krive svojega položaja. Ker tu stoje kot zgovorne priče neenakosti, nerazvitosti celih socialnih regij, podprivilegiranosti, skratka *vrzeli v umni zgradbi sveta*, je zato vladajoči zavesti tem bolj potrebno pokazati, da so same krive svojega položaja, da je v njihovi lastni manjvrednosti razlog za podprivilegiranost - z drugimi besedami, da s svojim podrejenim, neenakim položajem potrjujejo *umnost svetovnega reda*. Na tem temelji diskriminacija in iz te temeljne predpostavke dobiva hrano. Ideologija trdi, da niso diskriminatorične značilnosti same kapitalistične produkcije vzrok podprivilegiranosti, temveč da je manjvrednost tisto, zaradi česar se podprivilegirani *sami* diskriminirajo.

Od narodov so v kapitalistični družbi bili podprivilegirani vsi tisti, ki so se znašli v zgodovinskem sožitju z velikim narodom. To se je dogodilo potem, ko so se s prevlado kapitalistične produkcije oblikovale meščanske *nacije* z vladajočim *večinskim narodom*. Na tleh Habsburške monarhije je imel ta razvoj nekatere značilnosti, ki so bile v marksizmu vse premalo upoštevane: poleg tega, da je bil razvoj zakasnel, je nemštvo - vladajoči narod - do konca ostalo v absolutni manjšini; najkasneje od razsvetljenega absolutizma dalje je imelo vse pogoje, da postane narod - nosilec nacije, manjkal mu je samo eden - številčna moč in moč lastne produkcije. Zato, ker je moral dohitevati zamujeno, se je v 19. stoletju formiral s tem bolj surovo diskriminacijo, ki ji v Evropi skorajda ni primere. Ideologija pravičnosti, ki je pridigala manjvrednost prikrajšanih, je morala biti enako surova; prikrajšanim nikakor niso dajali čutilu manjvrednosti na fini francoski način, kot ga izraža znano reklo, češ, kako so Bretonci zaostali, se vidi po tem, da tam še celo župniki verjamejo v Boga. Ker je relativna slabost preprečila nemško-avstrijskemu narodu, da bi se "mirno" konstituiral, podobno francoskemu, in dodelil malim narodom vlogo avstrijskih Bretoncev, Baskov, Valežanov, je avstrijsko meščanstvo - potem, ko je z zamudo prišlo na potezo - pričele *načrtno* (to je značilno za nacionalno vprašanje v tem prostoru) dohitevati Evropo. Tega specifičnega duha avstrijskih razmer sta tudi Marx in Engels v svojih analizah vse premalo upoštevala, ker sta vse preveč aplicirala model francoske etnogeze.

Zamudniško hitenje vladajočega naroda (in kasneje obeh vladajočih narodov) se je izražalo v tem bolj brutalnih formah represije; njihovo izzvenevanje na Koroškem in po l. 1948 v Porabju spada še v današnje slovensko narodno izkustvo.

Ne smemo pozabiti, da so se najbolj brutalni nacionalizmi, ki jih poznamo iz 19. in 20. stoletja, rodili ravno v avstrijskem prostoru. Nemškega nacionalizma avstrijskega tipa niti Drugi Rajh ni poznal, čeprav je bila tudi tu diskriminacija Poljakov nadpovprečno brutalna. Z nemškoavstrijskim nacionalizmom se je v surovosti kosal madžarski; tu je bilo lego antisemitizma (Hitler ni bil po naključju Avstrijec) in v odgovor nanj se je razvil cionizem, ki je bil nemškemu židovstvu zelo zelo dolgo tuj. Do konkretnih sadov se je cionistični nacionalizem razvil v Izraelu, vendar pa je nemški židovski profesor Victor Klemperer (1881 - 1960) v svoji pretresljivi analizi nacističnega jezika (v znamenitem delu "LTI") ugotovil, da je celo v delih Theodorja

Herzla v mnogočem in nuce vsebovan taisti brutalni nacionalizem.¹ Tako kot je nemškoavstrijski nacionalizem izzval cionistični nacionalizem, tako je izzval tudi češki nacionalizem (zaradi njega je bila ČSR odločilno oslABLJENA ob Münchnu) ter velikohrvaški nacionalizem in jugoslovanski unitarizem nekdanjih habsburških podložnikov.

Slovenec in (podobno) Slovakom je pripadal v tem dogajanju sanjarski panslavizem in z njim povezane sanjarije, kako si pridobiti nazaj zgubljeno slovansko ozemlje. Namesto da bi bili sposobni realistično do kraja premisliti slovenski nacionalni interes (ta nesposobnost kajpak ni samo slabost mišljenja!), je Slovenec v meščanskem veku ostala samo ta sanjarska ideologija "predzidja Slovanstva"; z njo si seveda ni bilo kaj pomagati. Bila je bolj opij za razbolele duše tistih, ki so jim kratili osnovno človeško dostojanstvo. To sanjarsko slovanstvo, to ideološko maščevanje za vsakdanje zatiranje, je morda pomagalo preživeti, nujno pa je odpovedalo pri vsaki konkretni operacionalizaciji. Na njem je temeljila precejšnja pripravljenost odpovedati se svojemu jeziku in svoji kulturi, toda ne v korist nemškega jezika in kulture, marveč v korist umetnega slovanskega jezika in prabitne slovanske kulture, pragozdov ob Bugu in ruskih step. (Ker pa je jedro naroda ogrožal nemški nacionalizem, so vse druge nevarnosti zginile nekam na rob zavesti; prim. izgubo Slovenske Benečije 1866 in odnos do Madžarov 1867 in od 1918 sem, pa še marsikaj druga).

Če so bile te sanjarije poskus ideološke kosanja z vladajočim narodom, pa ima zavest naroda pod okoliščinami represije še drugo plat: dolgotrajna diskriminacija ima za posledek, da se agresivnost obrne navznoter. Ta navznoter obrnjena agresivnost se razodeva predvsem v dveh značilnostih slovenske narodne zavesti.

Ena je klasični slovenski perfekcionizem: skrb, da bi bila vsaka kritika že vnaprej in popolnoma brezpredmetna, da bi jo potem lahko razglasili izključno za zlohotno - pa čeprav potem ne bo nič manj bolela. Redka je bila pri nas suverenost, ki jo je izpričal recimo Vodnik s stavkom: Kaj, če Slovenci ne govorimo perfektne nemščine, saj smo Slovenci in ne Nemci. To je redek in izjemen prodor iz te navznoter obrnjene agresivnosti.

Na drugi strani pa nas že precej časa spremlja obrnjeni perfekcionizem, lahko bi rekli "poražena zavest": interiorizacija meščanskega ideologema, da smo sami krivi za neuspeh - da smo namreč pač majhni, da bi za nas že dobro, samo skromnost je potrebna, ne postavljajmo si prevelikih ciljev, saj so za nas megalomanija, samo vzdržati je treba itn. - skratka vse tisto, kar Parkinson označuje na zanesljiv dokaz za težko ogroženost institucije, katere se je ta bolezen polotila. To vnaprejšnje slavljenje skromnosti, to vnaprejšnje omejevanje samega sebe na poprečnost in podpoprečnost je intimno sprejemanje vladajoče ideologije o tem, da si si za svojo majhnost in za svoje neuspehe popolnoma, od začetka do kraja sam kriv. Ta druga plat interiorizacije je še bolj uničevalna.

Bojim se, da nas ta druga plat še nikakor ni zapustila, in bojim se tudi, da se zrcali v precej neambicioznih načrtih za gospodarski in socialni razvoj Slovenije: sprejemanje

---

¹ Victor Klemperer je bil svetovno znan profesor-romanist, ki ga je pred koncentracijskim taboriščem nekaj časa varoval zakon z ženo-arjko, ko pa to ni več zadoščalo, zmeda po bombardiranju Dresedna. Bil je deležen vseh preganjanj i poniževanj. Odrezan od vseh knjižnic, oropan lastnih knjig, prisilni delavec v tovarni, je analiziral degeneracijo jezika pod nacizmom in njene korenine. Kot tak je prav gotovo nepristranska pričča v zadevi cionizma. Njegovo delo LTI (kratica za Lingua tertii imperii = s podnaslovom "Filologova beležnica" je izšla lani že petič.

vloge "obcestne gostilne in servisa" je interiorizacija manjvrednosti, je poražena zavest. Zrcali se v velikanskem političnem pomenu, v rompu in pompu, ki se pritika takim popolnoma obrobim manifestacijam, ki utegnejo pripeljati peščico turistov v Ljubljano (npr. evropska športna prvenstva, "kmečke ohceti" in druge circenses). Velikanski politični pomen, ki se tem prireditvam pripisuje, je v premem nesorazmerju z njihovo dejansko veljavo.

Druga stvar pa je, da se nas danes polaščajo tendence, značilne za meščanske nacije (za vladajoče narode) pretekle dobe: danes, ko je anahronizem, mi mirno sprejemamo razliko med centrom in provinco (to je tisto, kar se je Marxu in Engelsu kazalo kot razlika med "mestom" in "vasjo", med razvito in podrazvito regijo). Le redki avtorji nas opozarjajo (tu sta to storila prof. Klemenčič in profesor Černe), da gre vendar za potrebo po enotnem razvoju vsega slovenskega prostora. V podzavesti nas vsaj že 10 let spremlja nenehno pritrkavanje o tem, da je vse, kar je zunaj centrov (Ljubljane, Maribora in mogoče še Celja) ekonomsko neinteresantno, zato naj se opusti in sprazni (nekaj podobnega so svetovali menda ameriški svetovalci, ki so dobili zasluženi odgovor od slovenskih geografov). Skratka, na našem majhne teritoriju, kjer je vse to docela nefunkcionalno, naj z zgodovinsko zakasnitvijo posnamemo procese, ki so jih prestale *nekater*e velike nacije v meščanskem veku.

Vse premalo pa govorimo o nevarnosti, da dejansko postanemo "vas" v tistem pomenu, ki ga ima ta kategorija pri Marxu. Tu in tam in izjemoma se analizira (kot recimo zadnjič v Naših razgledih), ne samo, koliko je kvalificiranih kadrov v slovenski industriji, ampak tudi, kakšne bo Slovenija jutri, koliko imamo študentov na število zaposlenih, koliko imamo študentov na število prebivalstva; po enem in drugem kazalcu se Slovenija znajde na zelo poraznem mestu v celi Jugoslaviji, kaj šele v svetovnih okvirih. To so nasledki bolezni, ki jo opisuje Parkinson.

Preden zaključim, bi rad nekoliko posegel v diskusijo.

Rečeno je bilo, da so narodi nastali v času poštnih kočih in da gre zdaj za "mondializacijo" kultur. S prvim delom tega stavka bi se težko strinjal: ljudje so govorili različne jezike in pripadali različnim kulturam že zelo dolgo pred poštnimi kočijami; kvečjemu so se v veku poštnih kočij formirale meščanske nacije.

DR. JOŽE GORIČAR:

Saj nimamo meščanskih in proletarskih nacij.

BOŽIDAR DEBENJAK:

Slovesno prisegam, da nisem na poziciji Stalinove teorije o meščanskih in proletarskih nacijah. Ločim pa *narod* od *nacije*, ki je politično-teritorialno-ekonomska

skupnost. In nacije v svoji meščanski formi so nastale v dobi poštnih kočij, ne narodi. Na meščansko nacijo se nanaša tisto, kar je bilo prej rečenega o represiji. Slovenci pa so obstajali mnogo pred časom poštnih kočij in upam, da bodo obstajali tudi še po koncu raket.

Eden najpomembnejših elementov narodne kulture je jezik: v njem je okamenelo subjektivno doživljanje v besedah in njihovih zvezah hrani izkustvo represije, prikrajšanosti, zatiranja kot tudi izkustvo revolucionarnih hotenj, izkustvu vse narodove zgodovine. Ta jezik, socialna skupnost, kateri pripada, sta mnogo starejša od formiranja nacij v meščanskem veku.

Na str. 16 Speransa stoji stavek, ki ga pogrešam na str. 14 Kardelja: "Govoriti isti jezik se pravi tudi misliti na isti način". Ta stavek izraža zelo globoko resnico, zato se čudim, da je v drugi izdaji izpuščen.

Zakaj menim, da je v procesih "mondializacije" kulture bistvena ohranitev konkretne vsebine nacionalnih kultur, kot je shranjena v jeziku in ne samo v jeziku? Zato, da bi ta nacionalna kultura lahko postajala del svetovne kulture.

To je pozitívni pomen ideje velikega konservativca našega časa De Gaulla o "francoski skupnosti", ki bo ostala po integraciji produkcije v en sam produkcijski poces: v prihodnjo svetovno kulturo naj ne pride samo tisto, kar nosijo v sebi vladajoče nacije z vladajočo kulturo - končni zmagovalci ekonomskega veka - temveč tudi vse tisto, kar je zgodovinsko izkustvo drugih (tu francosko narodno izkustvo). Ta ideja velikega konservativca govori tudi nam:

Gre za to, da se obogati kolektivno izkustvo človeštva oziroma da delujemo v smislu znamenitega Prešernovega izreka v pismu Vrazu: "Zato, da bo Gospod (Tò Ilāv) na sodni dan mogel ločiti dobro od slabega". To prispeva k jutrišnji humani družbi, to je tradicija, ki jo je treba hraniti in ki je nikakor ne gre izgubiti ob vsem upoštevanju integracije, mondializacije etc. etc.

DR. IVO JUVANČIČ:

Strinjam se z nazeri prof. Goričarja o mondializaciji, smeri sodobnega razvoja, ki se na politični in socialni ravni danes pozitivno izraža v internacionalizmu. Pripomnim da, sem še pristaš dialektike, vendar ne stalinistične! Zame je dialektika bila in je možnost in zmožnost spoznavanja konkretnega življenja. Mondializacija ima v Evropi svoja nasprotja, svoje polaritete v *gibanju ljudstev, narodnosti*. Omenim naj Baske, Provansalce, naše sosesde Furlane in ostale Retoromane, ki vsi zahtevajo, naj priznajo njihov obstoj. Npr. nekateri Furlani se po l. 1945 sklicujejo na OZN in hočejo popolno priznanje enakopravnosti furlanščine in priznanje Furlanov kot naroda. Resna, uresničljiva zahteva Furlanov italijanski vladi je: Dajte nam vsaj kakšno uro pouka furlanščine v osnovnih šolah. - Ta zahteva je enaka zahtevi naših Beneških Slovencev.

Mondializacija ima torej svoje polarite na ravni ljudskih in narodnostnih gibanj, ki so zdrava.

Mogoče je prof. Rus gledal na televiziji slikarja Bernika, ki je o svoji *moderni umetnosti* svetovne ravni trdil, da nosi specifičnosti slovenske liričnosti.

Bernik je govoril o sebi. Tudi Spacal ima tipično slovenske poteze, dasi ga Italijani proslavljajo kot svojega, čeprav je na mondialni ravni.

Tudi slovenska *popavka* - *ta mondialna zvrst* - ima svoje specifičnosti, svoje slovenske nacionalne glasove. Zopet polaritete mondializacije, v katero znamo vnesti kaj svojega. Zdi se mi, da bi naša *moderna arhitektura* mogla in morala pri nas vnesti elemente okolja in časa, priznane elemente estetske ustvarjalnosti. Npr. Gorenjska in ves alpski svet ima svoje dognane stavbarske elemente. Ali niso naši arhitekti nekaj zamudili, ker jih niso vnesli v naše stolpnice, v nove gradnje sploh? Kje najdeš v balkonih stolpnic poteze gorenjskih gankov?

In še tekstil, *oblačilna industrija* na splošno. Ali nimamo nekaj tipično slovenskega, česar se naš človek ne drži kot svojega okusa, svoje linije in kroja? Bi se tega ne dalo vnesti v naše tekstilne proizvode? Ne merim samo na gorenjske stare noše, ki so dostikrat skrpučala.

Tov. prof. Klemenčič je govoril o izseljevanju, o žalostnem položaju Beneških Slovencev. - Žal je tako tudi v Sloveniji. Tostran Matajurja, v zgornji soški dolini izginjajo vasi. To področje Tolminskega naj bi pri nas reševal turizem. Toda prav za turizem, za tuje turiste je *specifičnost naše dežele*, naših vasi, naselij z njih posebnostjo edina prava *privlačnost*. Italija in Avstrija podpirata visokogorska naselja, kmeta, da bi ostal na zemlji. In mi? Pod Krmom sem srečal pastirja iz Lepene, bivšega Tigrovca in nato partizana, ki mi je dvignil ovco za volno v zrak: "Glej hudiča, 1000 din (starih) davka plačam, pa živi!"

Turizma ne bo, če ne bo ohranjeno specifično okolje, ki zanima tujca. Gre zopet za dialektiko. V Bovcu n.p.r. holandski turist ni fotografiral hotela, Alp, pač pa bovške "ganke" in tipične hiše, kmetico, ki krmi kure, domačina, ki s kravo vozi gnoj ... (to delo je občinski modri birokrat celo prepovedal, vsaj za dne), napajanje živine ob javnih koritih, ki vedno bolj zginjajo.

Slovenija postaja odprta. *Slovenščina* zopet živi za *italijanske* trgovce, gostilničarje Gorice, Trst, ki iščejo nameščence, ki znajo po naše. Tu je ena izmed strani reševanja manjšinskega vprašanja. Živa dialektika, povezava nasprotij! V Benečiji se slovenski duhovni (malo jih je) udeležujejo sestankov društva I. Trinko, dasi ga vodijo levičarji. Benečani prepevajo slovenske pesmi, poslušajo naše radijske oddaje. Pri nas pa naj bi kot v pozni fevdalni dobi nastale "opustele" kmetije, cele prazne vasi in zaselki v Posočju?

Mondializacija prinaša *tujke, kovanje novih besed* ... Razvoj nas je našel zopet v položaju zaostalega naroda. Je mondializacija posledica *zaostajanja v duhovni kulturi*, ko napreduje, raste materialna? Zaostajanje duhovne kulture je dejstvo. Vsepopovsod ob mondializaciji.

Pred leti sem bral, da sta se v Italiji ob štrajku profesorjev srečala neofašist in komunist. "Vendar enkrat", pravi fašist. "Da," odgovarja komunist, "naj ti razložim, zakaj". In razlaga, govori o kulturi, nadstavbi itd. Fašist zmiguje z rameni, ne razume ... Nato pa zagrmí komunist: "Kultura, nadstavba, vidiš, to je podstrežje. Pozimi mraz, poleti vročina, in vse leto se tu pode ščurki, stenice, podgane, miši". "D'accordo!", pritrđi tudi fašist.

Kaj nam bo pomagalo, če bo imel vsak Slovenec svoj avto, hišo, vikend, televizor, če bo *duhovna kultura* *zaostala*. Treba bi bilo bolj prisluhniti klicem naših filozofov, resnih literatov, klicem šolnikov. Tu je *os vseh vprašanj!*

Imamo dobre šolske programe? Imamo kakno socialistično pedagogiko? Kako pa, ko so še nedolgo tega bile šole z nekvalificiranimi močmi. Ali so še? Ali se po l. 1945 nismo prehitro zagnali v ustanavljanje šol, razširjevanje učnih program itn?

Nametal sem nekaj svojih pogledov, vprašanj; o vsakem je treba razmisliti ...

DR. FRANCE ČERNE:

Rad bi poudaril še enkrat, kar sta tov. Debenjak in tov. Juvančič pred menoj že povedala, namreč, ali sploh lahko dialektično mislimo oz. govorimo? Ali je literarni jezik sploh dialektični jezik, hkrati nima osnove za negacijo. Zlasti velja to za generalizacijo, ki ni evidentiranje trenda, ki skratka ni verificirana. Torej gre za metodologijo testiranja naše diskusije. Iz splošne dialektike nam je znano, da se noben proces ne razvija kot enotnost, ampak kot borba protislovij. Drugič menim, - morda pod vplivom filozofov, ki pristajajo na ciklični razvoj - da ima vsaka dolina svoj vrh kot nasprotje, vsaka plima oseko, in obratno. Vsak pojav se razvija v protipojav, čeprav v skrajnosti na daljši rok nikoli. Vendar dokler bo obstajala človeška družba, ne moremo iz podobnosti oblik aglomeracij ali razpustov zatrdno sklepati, kakšna bo konkretno prihodnost. Če pogledamo v zgodovino, opazimo, da velikim centraliziranim obdobjem sledi decentralizirana; velikim totalitarnim obdobjem sledi vera v vrednote demokracije. To je mogoče biološki pristop h gibanju, toda zgodovina mi to misel bolj in bolj zatrjuje. Zakaj to trdim?

Poglejte našo sedanjo situacijo. Prejšnje stanje smo gradili na drugih vrednotah: centralizirana enotnost federacije, Slovenija kot administrativna enota, centralno planiranje, ideologija skrajno politiziranih vrednot itd. Sedaj pa prihaja do decentralizacije, ekonomizacije, itd., s čimer gremo v negacijo prejšnjega. To se pravi, moramo razumeti protipojav, hkrati pa ga seveda nakazati kot tendenco razvoja. Pri tem sem mnenja, da je eno uveljavljanje tendenc, drugo pa je kriterij za testiranje progresivnosti tendence. Kajti v primeru, da ugotovimo, da je neka tendenca, ki jo lahko valoriziramo celo kot večinsko, kot vitalnejšo, perspektivna, je pa po vsebini (razvojno) lahko regresivna in ne progresivna.

V diskusiji je tekel govor tudi o "mondialnosti". Na problem mondialnosti gledam osebno kot na proces ciklične faze prevladujoče tendence. V kompleksni valorizaciji mondialnosti še vedno ostane vprašanje, ali je ta tendenca absolutno neogibna za tisočletja. Ali je ne bo nadomestil neki val "antimondialnosti"? Strinjam se namreč, da se danes vse bolj pojavlja problem nacionalnosti celo pri manjšinah ali pri že skoraj izumrlih nacionalnostih, ki prav gotovo ni v smeri mondialnosti. Drugo pa je v imenu progressa testirati gibanje Baskov ali kogarkoli in videti, ali bo ta novi val nacionalizma, ki je danes na pohodu predvsem zaradi centralističnih teženj meščanske ali birokratske družbe deloval progresivno ali regresivno. Razumemo ga vsekakor kot reakcijo.

S tega vidika je za zgodovino poučen tudi naš primer. Oglejmo si tendenco razvoja tako imenovanega "nacionalizma" v Jugoslaviji. V nasprotju z našo uradno trditvijo smo le priznali, da imamo še vedno nacionalni problem. Tov. predsednik Tito je sicer večkrat

poudaril, da je edino, kar smo za trdno ustvarili v Jugoslaviji, nacionalno bratstvo in enotnost. Zadnji govor, ki ga je imel v Titogradu, pa je očitno opozorilo, da gre še za nacionalno odprto vprašanje, da ne bomo dopustili, da bi se neki procesi odvijali še naprej. Po mojem so ti procesi nekako logični, ker so objektivno nujni; to je, reakcija na premočno centralno urejeno državo (federacijo), s prehitrim poskusom negiranja nekaterih nacionalnih posebnosti. Zdaj pa se takšna federacija kot institucija razvrednotuje. Opažamo namreč, da je ta federacija, zlasti zaradi ekonomskih neučinkov, postala v očeh, predvsem mlade generacije, utelešenje birokracije, nekaj, kar je politično negativno. Očitno je, da so sedaj privlačnejše druge vrednote in institucije, kar se kaže v obrambi republiškega narodnega dohodka, v borbi za ekonomizacijo republike, za državnost republike itd. Ta proces je po mojem mnenju zajel danes mnoge Slovence in igra v vseh slojih našega naroda zelo veliko vlogo. V tem pogledu sem prepričan, da ima naš izvršni svet dobre poziciji tako pri delavcih, kot pri kmetih in pri inteligenci. Zato je moje stališče, da moramo čimprej "zrušiti" mit stare "dobre" federacije. Namreč, ne moremo prej zgraditi nove, dokler ne zrušimo stare stavbe. Seveda ko rušimo, bi bil popolni nesmisel, če bi ostali le pri rušenju. To bi bil dejansko nacionalističen eksces. S tem, da bi govorili, da Sava vedno teče navzdol, da je zato treba državo odpraviti in napraviti konfederacijo, bi ustvarjali razmere za drug prazen prostor.

Na podlagi povedanega sledi, da se, prvič, ta tako imenovani "nacionalizem" pojavlja tako v najbolj razvitih kot v najbolj zaostalih predelih, torej v ekstremnih, ker sta tudi represija ali dobrobit centra najbolj občutna. Slovenija je bila med prvimi, drugi pa se bodo, kot reakcija proti Sloveniji in proti njenim konceptom pričeli "nacionalno osveščati". Ali je to izhod? Mislím, da bi moral imeti slovenski narod, kot najrazvitejši, oziroma točneje slovenska inteligenca, prvi neki novi koncept "jugoslovanstva"; morali bi prvi postaviti v ospredje problem novega sožitja narodov. Morali bi bili torej nosilci novega koncepta federacije v ekonomskem, političnem in kulturnem pogledu. Če tega ne bomo storili mi, ga bo ustvarila birokracija v Beogradu, administrativno, zaradi česar bomo prav gotovo "gor plačali"; ali pa nam ga bodo vsilili od zunaj, kot se danes pojavljajo številni prišepetovalci. Zaradi tega je zelo pomembno razumeti situacijo, smer razvoja in zaviranje takšnega negativnega razvoja, ki bi degradiral že ustvarjeni progres.

Drugo je seveda odnos do drugih narodov in do drugih republik. V tem pa je potrebno razvijati nacionalno samobitnost ob hkratnem usklajenem družbeno ekonomskem razvoju.

V neki diskusiji sem namreč navrgel teorijo dvojnih ali celo trojnih ... zrezkov. Namreč, če gremo v to, da bo vsak narod koncipiral (celo tajno) svoj razvoj mimo razvoja drugih, se potem nujno pojavlja šest električnih, železniških, šolskih itd. sistemov. Tako bo prišlo do dubliranja kapacitet, zaradi česar bomo vsi živeli slabše.

Poglejmo elektroenergetske presežke v Bosni. Tam so ljubosumno gradili svoje termoelektrarne, da bi rešili svoje rudarje, računajoč, da bodo tako pritisnili na federacijo, da ne bo pustila graditi nove šoštanske elektrarne, elektrarne ob Dravi itd. Ker pa energijo potrebujemo, jo bomo pač prisiljeni kupovati pri njih. Mi pa smo, kot odgovor na to, hoteli proizvesti vso potrebno energijo doma. Celo Soško dolino smo bili pripravljeni zaradi tega uničiti. To početje sicer razumem le kot skrajno reakcijo, ker se je rodila iz "kompromisa" v smislu skupnega družbenopolitičnega in gospodarskega razvoja. Povsem razumljivo je, da sedaj v Bosni naslavljaajo kritike na "naš"

nacionalizem. Podobno je s Hrvati. Tudi onim po tihem razvijajo v svojih kabinetih neke "svoje" panoge (npr. živilsko, naftno industrijo itd.). Ko pa bomo mi začeli s kemično industrijo, bodo zavpili, "kakšen smisel ima to, saj je že vse pri njih izgrajeno". Tako pride do nasilja "status quo".

Kaj sem hotel s tem povedati? Da nimamo mesta ne v Jugoslaviji in ne v Evropi, če se bomo ravnali samo po tako imenovani teoriji prilagajanja. Kajti tisti narod, ki samo posnema, razen tega še slabo in ki nič ne prispeva v zakladnico kulture in razvoja gospodarstva in znanosti drugih narodov (Evrope in sveta), nima pravice niti posnemati in bo doživel še hujšo usodo. Zaradi tega sodim, da moramo v kulturno ekonomsko "agresijo", toda dostojno tiste kulture, ki jo je slovenski narod vedno nosil in bil njen zastavonoša. Če pa bomo prevzeli le teorijo prilagajanja drugim narodom ali pa federaciji itd., bomo vedno posnemali in zaostajali, ker nas bo prisiljeval "status quo". Ne bomo modernizirali tekstilne industrije, ker imajo v drugih republikah dovolj moderno; drugod bodo zidali nove objekte, mi pa bomo brez denarja za modernizacijo cest itd. Mislim, da je tudi tu potreben kompromis med nacionalizmom in internacionalizmom. Končno ne vidim razloga, da ne bi rekel, da "neki" nacionalni egoizem ima prav tako svoj ustvarjalni moment. Ne moremo ga prosto nadomestiti z "nekim" altruizmom in internacionalizmom, ker ne moremo pri današnji konstelaciji sil nikdar vedeti, ali nas ne bo nekdo izrabil in da bomo morali zaradi "tega" altruizma skozi reakcijo še hujšega egoizma, ko se bomo zaprli kot jež in postali dejansko reakcionarji.

Zaradi tega mislim, da je internacionalizem na današnji stopnji pravzaprav tudi uveljavljanje prioritarnih nalog, ki stojijo pred narodom ne na račun drugega, ampak tudi ne v škodo samega sebe. Menim, da mora nova federacija izhajati iz take sinteze. V tem smislu se moramo vsi angažirati. V tej smeri se mora danes precej pozitivistična znanost v Sloveniji spremeniti v družbeno kritično znanost. Koncept razvoja slovenskega naroda, ki je v izdelavi, bi moral iz kabinetov IS ali pa posameznih institutov kot servisov, preiti "že tudi" na univerzo, na vse stolice, ki bi morale vsaka za svoje področje v skladnem sodelovanju dati pripombe na ta koncept razvoja. Osebnost sem to predlagal na kongresu ZKS kot stavek za resolucijo, ki pa ni bil sprejet. Potrebno se je namreč zavedati, da ni več podjetnik tisti, ki danes ustvarja progres, kot ga je oblikoval Schumpeter. Danes se precejšen del progressa ustvarja direktno v univerzitetnih laboratorijih. Za to so dokaz ZDA, Sovjetska zveza, Švedska, Švica, Japonska. Tam raste nova industrija. Ne finansira več univerze industrija in ji zapoveduje, kaj dela, ampak vse širša družba. Takega koncepta razvoja pa nismo uspeli pričeti izdelovati tudi iz razlogov, ker univerza sama ne čuti zadostnega razumevanja za to. Zato mislim, da bi morali to vprašanje čimprej sprožiti na univerzi, preko našega društva, ki je popolnoma mirno, rekel bi celo tolerantno do vseh negativnih pojavov, da bi tudi univerza dala svojo besedo o položaju in perspektivi slovenskega naroda. Dokler pa mi te osvestitve ne bomo imeli, vam odkrito povem, da bodo to samo kriki posameznikov, vpijočih v puščavi, ki jih potem bombardirajo z dobrinami in honorarji, ali pa proglasijo, da jih je treba morda poslati k psihiatru na pregled, ker ne razumejo časa.

Razpravljaj bom o nekaterih vidikih slovenskega nacionalnega vprašanja, ki so povezani z univerzalističnim, svetovnozgodovinskim poslanstvom.

Kot vemo, se je že pri Grkih in Judih rasna (danes bi rekli nacionalna) zavest spremenila v univerzalno poslanstvo. To ima pozneje velik vpliv na ostale narode. Če izpustimo univerzalizem katoliške srednjeveške cerkve ter pred tem rimski univerzalizem, je za Amerikance značilno, da so svoj, spočetka religiozno pobarvan nacionalizem (sprva so se še identificirali z Izraelci in imeli Ameriko za Novi Izrael) pozneje spremenili v ideološkega, pri tem pa seveda ohranili svoje univerzalistično svetovnozgodovinsko poslanstvo. Ameriška nacionalna zavest temelji na prepričanju, da so Amerikanci najsposobnejši privedi človeški razvoj k popolnosti, v boljši, racionalni red, večjo osebno svobodo itd.

Tudi Angleži so se imeli za eno "izgubljenih izraelskih plemen", verovali so, da bodo uresničili napovedi judovstva, prinesli svetu mir in mu zavladali. Pozneje so verovali, da bo vse človeštvo dobili svobodo, ki bo nastala na angleških tleh.

Znano je, da so Francozi svoj krščanski univerzalizem spremenili v racionalni univerzalizem, iščoč svoje svetovnozgodovinsko poslanstvo v njem. Znan je španski, nemški in tudi ruski univerzalizem. Rusi so tudi najprej trdili, da je njihovo poslanstvo predvsem religiozno, danes pa smo priča določenemu ideološkemu nacionalizmu itd.

Vsak dozorel nacionalizem se ne omejuje samo ne nekakšno samoobrambo svojega nacionalnega obstoja, temveč je obrnjen navzven v svet, vendar ne v negativnem smislu. Kolikor ga preveva univerzalistično vsečloveško svetovnozgodovinsko poslanstvo, je ploden in ustvarjalen za vse človeštvo.

Tudi o slovenskem narodnem poslanstvu so se že veliko spraševali. Kaj je smoter našega narodnega obstoja? Kaj je naše mednarodno, univerzalistično poslanstvo? Kakšna naj bo naša vloga v svetovni zgodovini? Za čem naj težimo, za kaj se borimo itd. Pred vojno so nekateri mislili, da je zato, ker smo majhen narod, lahko naša misija, naše poslanstvo predvsemn umetniško, kulturno. Vendar ta umetniška misija slovenstva danes pri nas, posebno pri delu ekonomsko-tehnične inteligence, doživlja očitno krizo. Del te inteligence, in naroda sploh, je odtujen od take nacionalne misli; vidi se potreba po vrednotah, ki bi bile privlačne tudi za te dele našega naroda in bi vendarle izražale nacionalne, svetovnozgodovinske težnje. Potrebno bi bilo slovenstvo modernizirati, najti mu ideološko svetovnozgodovinsko poslanstvo, ki bo vsebovalo poleg kulturnih tudi naše politične, ekonomske in moralne interese in težnje. S tem bomo našo ekonomiko in politiko in ideologijo slovenizirali, slovenstvo pa modernizirali. Našli bomo svojo konkretno nalogo v zgodovini, nalogo, ki jo lahko slutimo, če se poglobimo v naše narodne simbole.

To nikakor ne ogroža našega jugoslovanstva, temveč ga podpira. Seveda, če jugoslovanska ideja obstaja dovolj močna in pomeni resnične težnje vseh naših narodov, če preko nje uresničimo naše nacionalne interese. Če pa ta ideja postaja oportuna, pa se nacionalna ideja od nje distancira. Tako je danes v Angliji.

Nacionalna ideja je v našem stoletju moč, ki sprošča ogromno energije, žal večkrat tudi uničujoče. To je seveda drugo poglavje, ki ga ne bi sedaj načeljal. Ne glede na to v celoti prispeva razvoju človeštva. Vidimo tudi, da se danes celo narodi, ki so manjši od

slovenskega, ne pustijo več izkoriščati in zahtevajo popolno enakopravnost, svobodo, integracijo svojega ozemlja. Danes doživljamo eksplozijo zahteve po pravici in svobodi. Vendar kljub temu slovenski narod, čeprav živi v centru Evrope, ni v celoti uresničil nekaterih osnovnih zahtev vsakega naroda. Del našega naroda je pod sosednimi narodi, kjer jih raznarodujejo. NOB ni v celoti uresničila svojih ciljev, zato jo je potrebno nadaljevati in se boriti za tak svet, za tako Evropo, kjer bodo naše težnje uresničene; ne samo naše, temveč tudi težnje drugih narodov, ki jih še niso uresničili. Tukaj je slovenska ideja najbližja jugoslovanski. Kralj Matjaž, Lepa Vida, Peter Klepec, so še vedno tragični simboli slovenstva, pa tudi naši upi in zagotovila prihodnosti. Nasilna preprečitev nacionalnih teženj lahko samo napravi te težnje še bolj privlačne in močne. Žal je danes del naše mladine zelo nihilistično razpoložen in ali popolno zanika nacionalne vrednote ali pa kaže upor proti tradicionalnim vrednotam. Izhod ni niti v enem niti v drugem, temveč le v sintezi starega in novega. V taki sintezi iščejo izhod tudi drugi narodi. Seveda naše poslanstvo in delovanje navzven pa bomo lahko tem bolj uresničili, čim bolj bomo tudi navznotraj uresničevali ideje predvsem socialne pravičnosti. Mislim, da je eden izmed tako im. čudežnih razlogov obstoja našega naroda ta, da smo ohranili nekakšno plemensko demokracijo. Ker nismo imeli ne lastnega plemstva ne (v določenem času) meščanstva, je prevladala ideja o enakosti med Slovenci. In ta ideja je bila morda eden izmed glavnih razlogov, da smo se ohranili. To je delalo pripadnost slovenstvu privlačno. Tendence po socialni diferenciaciji, ki so se pri drugih narodih v Evropi realizirale in kjer je bila nacionalna ideja samo izraz teženj določenega razreda, se zaradi eksponiranosti našega ozemlja in stalnih sprememb niso mogle uresničiti do tiste mere, ki bi osnovno enakost ogrožalo. Socialna revolucija pri nas je samo potrdila, da so te težnje v Slovencih bistveni sestavni del našega nacionalnega občutja. Slovenci ne prenesemo, da bi kdo izmed nas bil več kot drugi; to ni slabost. Zato je prevelika socialna diferenciacija, ki se ji slovenstvo podzavestno upira (vendar jo nekateri pri nas zagovarjajo in vzpodbujajo), čeprav za ostali svet normalna, pa za naš nadaljnji obstoj lahko usodna in lahko pomeni konec slovenstva. Ideja slovenstva bo dalje živela le, če se bodo vsi sloji zanj navduševali. Bodo pa se le, če med njimi ne bo velikih razlik. To je tudi lahko eden izmed načinov, da se ohranimo v diaspori med drugimi narodi. Potrebno je graditi tako obliko slovenstva, ki je zaradi majhnosti našega naroda izpostavljena velikim pritiskom in ne more biti edina garancija našega nadaljnje obstoja.

Pri vsem tem pa ostaja bistveno naše univerzalistično poslanstvo, ki mora biti sinteza vseh naših teženj in s katerim mora biti seznanjen in prežet in v njem vzgojen vsak pripadnik našega naroda ter mu mora pomeniti osnovno orientacijo tudi za zasebno življenje.

Tradicionalna analiza mednarodnih odnosov je temeljila na razdelitvi moči med državami in na sposobnostih ter na volji le-teh, da jo izkoriščajo kot silo in za prisiljevanje. Veljavnost takšne analize bi se zdela nesporna tudi danes. V vrhu svetovne hierarhije in koncentracije moči sta dve sili-velikanki, ZDA in Sovjetska zveza. Njune vojne in ekonomske kapacitete se nenehno razvijajo in krepijo. Le-te jima omogočajo, da sa praktično prisotni v slehernem delu sveta. Noben pomembnejši mednarodni problem ni rešljiv brez njunega pristanka: obe rešujeta - s Francijo in V. Britanijo kot statistoma - krizo na Srednjem vzhodu. Svojo boljo vsiljujeta majhnim državam, izkoriščajoč tako imenovane lokalne prednosti. Potemtakem bi se zdelo za majhne države in narode komaj tolažljivo, nikakor pa ne vzpodbudno tisto, kar je pred časom dejal nizozemski fizik in Nobelov nagrajenec H.A.Lorentz, namreč, "da je srečen, ker pripada narodu, ki je premajhen, da bi mogel početi velike neumnosti".

Ta analiza - ki je pravzaprav tisto, kar razumemo kot politični realizem v mednarodnih odnosih - je dajala in še daje pomemben prispevek za razlago faktorjev in odnosov v mednarodni skupnosti. Toda, če naj bi bila moč poglavtini ali celo edini dejavnik, ki uravnava mednarodne odnose, kako sicer razlagati nekatere pojave v njih, n.pr., da se kubanski David še vedno upira ameriškemu Goljatu, ali pa, da ZDA kljub ogromnim virom in sredstvom ne morejo streti majhnega in nerazvitega naroda, kakršen je vietnamski? Od kod tolikšne težave Guliverjev s prtilikavci?

Vsaj o dveh spremembah v mednarodnem okolju bi veljalo govoriti, ko razmišljamo o veljavnosti in mejah tradicionalne analize mednarodnih odnosov, in sicer:

1. Danes je že splošno priznано, da jedrska strategija omejuje svobodo akcije obeh sil-velikank, in to ne samo v njihovih medsebojnih razmerjih, marveč tudi takrat, ko bi po indirektni poti mogle priti v konflikt. Te omejitve glede na uporabo moči in preverjanja le-te v silo in prisiljevanje se pojavljajo tudi takrat, ko bi se uporaba politične in ekonomske moči vezana na silo.

2. Implikacije jedrske strategije glede na situacije, ko ne gre za tako imenovane vitalne interese sil-velikank, bi bile - po vsej verjetnosti - drugačne, če ne bi šlo za spremembe v mednarodni skupnosti. Nastanek novih držav, uveljavljanje njihove neodvisnosti, funkcija mednarodnih organizacij v utrjevanju njihove suverenosti in enakosti, prodor ideje o nevmešavanju v notranje zadeve drugih držav itn. so fenomeni, ki karakterizirajo meddržavne vidike mednarodnih odnosov. In ne samo to: predvsem gre za izredno bogastvo oblik in intenzivnosti v odnosih med posamezniki in nedržavnimi skupinami. Prav ti odnosi ustvarjajo tisto, o čemer govori francoski pisec P.Reuter, namreč, "da neposredni odnosi preprečujejo državam, da bi oblikovale zaprte družbe". Intenzivnost komunikacij med posamezniki in nedržavnimi skupinami more na posreden način odpirati pota k ustvarjanju svetovnega političnega konsensa okrog tistih vprašanj, ki so danes temeljna za svet, to je eliminiranja uporabe sile v mednarodnih odnosih in nevmešavanja v notranje zadeve drugih držav. Tu imajo svoje mesto in funkcijo majhne države in majhni narodi - še posebej kulturno in gospodarsko razviti -

* Diskusijske prispevke dr. Benka in dr. Paternuja objavljamo v pismeni obliki, ker se nista mogla udeležiti razgovora.

ki niso obremenjeni niti s kompleksom moči niti z ideologijami vodilnih sil današnjega sveta.

Zdi se, da je v tem tudi perspektiva slovenskega naroda in njegovega mesta v mednarodni skupnosti. Svoj položaj v njej utrjuje kot enakopraven subjekt v jugoslovanski socialistični federaciji, ki se v mednarodnih odnosih opredeljuje za politiko neuvrščenosti, odprtih meja in sodelovanja z vsemi državami in narodi. Pomen politike neuvrščenosti za slovenski narod je - po mojem mnenju - zlasti v tem, ker vzpodbuja zunanje stike, ki bi jih v blokovski politiki ne mogli razvijati glede na tendence zavestne izolacije od tistih, nasproti katerim se katera država blokovsko razvršča. V našem konkretnem primeru bi takšna izolacija pomenila intelektualno osiromašitev, skrajno omejene možnosti za izmenjavo idej in izkušenj, capljanje za tehnologijami razvitejših narodov, nizko produktivnost in v skrajni konsekvenci skrivanje lastne inferiornosti v vase zaverovani nacionalizem.

DR. BORIS PATERNU:

NEKAJ MISLI K PROBLEMOV SODOBNEGA SLOVENSTVA

Med neizogibne danosti, ki posegajo vse globlje v življenje evropskega in s tem tudi slovenskega človeka, je gotovo treba postaviti dva pojavi: 1. prodor moderne tehnične civilizacije, ki poleg vsega drugega prinaša s seboj tudi novo, trdo in koristno preizkušnjo človekovih delovnih navad, njegove gospodarsko organizacijske pameti in tudi drugih, globljih umskih zmogljivost; 2. razpad vseh velikih ideologij, ki poleg marsičesa druga prinaša s seboj tudi preizkušnjo človekove zmogljivosti za resnično obstajanje, namreč obstajanje brez vnaprejšnjih čustvenih slepil, varnih miselnih dogem in zanesljivih družbenih utopij.

Ta dvojni pretres v smer stvarnosti in resničnosti je za Slovence najbrž nekoliko trši kot za narode z močnejšo civilizacijsko in svobodnejšo politično preteklostjo. Že od svoje prve skupnostne zavesti naprej so bili Slovenci vedno znova ogrožen narod; čezeni so segle skoraj vse velike osvajalne pustolovščine evropske in deloma tudi azijske zgodovine; politična stvarnost je spet in spet zanikala njihov obstoj in njihovo bodočnost. Zaradi vsega tega so si Slovenci potrdilo za ta svet morali iskati tudi nekje zunaj prav tega sveta, najčešče v privzdignjenih, odrešujočih ideologijah. Ta navezanost na obstajanje, ki je bilo v bistvu verniško, dogmatično in notranje nesvobodno, je ostala močna sestavina naše notranje narave, pa naj se tega zavedamo ali ne.

Obdobje tehnične, urbanizirane in znanstvene civilizacije z vsem svojim novim življenjskim slogom že samo po sebi neprizanesljivo trga to našo lastnost in zahteva od nas novih človeških kakovosti, ki jih moramo razviti, če hočemo biti in obstati, tudi obstati kot narod. To sploh ni vprašanje izbire, marveč civilizacijske nuje, neizogibnosti. Naš dogmatični habitus pa je doživel poglobitveni udarec že nekoliko prej na političnem področju. Med zadnjo svetovno vojno in tik po njej sta obeh vodilni, zgodovinsko institucionalizirani ideologiji stoletja, ki sta imeli med Slovenci grozeče bojvnike, v

resnici obrnili hrbet našim najbolj elementarnim upom in pravicam: Slovence je najprej izdal Rim, nato pa jih je izdala še Moskva.

Dobro bi bilo, da bi se iz teh zgodb kaj naučili. Pa ne zmede, umika ali celo obupa! In vendar se zdi, da znaten del naših razumnikov spet stopa na pota, ki so pota zbeganosti ali bega nekam nazaj. Dalo bi se spoznati vrsto pojavov, ki sodijo sem, tu naj jih omenim samo dvoje.

Najprej je tu naš nihilizem, tisti "filozofski" oziroma publicistični, ki je že kar opazen glas slovenskega razumništva. Toda ker je nekoliko preglasen, ga ne kaže jemati pretirano tragično. V vsem tem našem nihilizmu je tudi preveč domotožja po bivših verah in bogovih, da bi nas mogel pretresti kot nekaj čisto zaresnega in dokončnega, pa če si tudi nadene ime reizem. S svojo domiselno kritiko nam večkrat celo pomaga k odlaganju starodavnih utvar. Če pa ga presojamo glede na našo splošno nagnjenost k duhovni dremavosti in vse bolj utrjenemu konformizmu, je naravnost blažilen, čeprav mu manjka zanesljivih moči za globljo, trajnejšo tvornost.

Popotniki one druge in drugam obrnjene poti so drugačni. Navzven so vse prej kot hrupni, v besedah spodobnejši, v dejanjih preudarnjši, predvsem pa mnogo bolj solidarni med seboj. Vračajo se trumoma in zanesljivo k dobri, stari, desni tradiciji, ki pridno polni naš prostor. Ta smer ima vrsto privilegijev: skoraj četrto stoletja je bila na Slovenskem daleč od oblasti, torej ni mogla delati očitnih grehov in napak, pa je že zato čista; pomeni tudi opozicijo in zraven še prikupno, zmerno opozicijo, brez prehudega tveganja in za zdaj še tolerantno po vrhu; in navsezadnje gre za nekaj "domačega", saj obnavlja stik z dogmatičnim habitusom naše najbolj daljne in po svojem množične tradicije.

Nobena od obeh strani v načelu ne zanika vključevanja Slovencev v žive tokove sodobnega sveta. In vendar vsaka po svoje - z redkimi izjemami - dokazuje nezmožnost resnično tvorne povezave s svetom in z zahtevnejšimi življenjskimi procesi. Ena stran želi biti neskončno odprta in se zato nenehoma izničuje v dinamiki trpnega sprejemanja vsega. Druga se kljub za silo posodobljeni zunanji podobi trmasto zapira v duhovno povprečje provincialne varnosti in rovtarska zdravja.

In vendar bomo Slovenci najbrž mogli obstati samo toliko, kolikor bomo presegli konservativno omejenost in hkrati premagali osebno ter narodno raztapljanje v histerični recepciji tujega.